Volg je dromen tot je niet langer kunt leven

Een retrospectief onderzoek onder voormalige alleenstaande minderjarige asielzoekers naar toekomstbeleving

VRIENDEN VAN SAMAH

Colofon

Volg je dromen tot je niet langer kunt leven

Een retrospectief onderzoek onder voormalige alleenstaande minderjarige asielzoekers naar toekomstbeleving

Auteurs	: Adimka Uzozie en Maria Verkade
Illustraties	: Mas Hab
met dank aan	: Yvonne Hylla
Ontwerp	: Arttomic - explosief design

Deze publicatie kwam mede tot stand door een bijdrage van Stichting Kinderpostzegels Nederland en door tientallen bekende en onbekende donateurs die via 1%Club een schenking hebben gedaan voor de illustraties van Mas Hab.

Stichting Vrienden van SAMAH
De stichting zet zich in voor empowerment van (voormalige) alleenstaande minderjarige asielzoekers en beheert het erfgoed van de voormalige stichting SAMAH.

© Vrienden van SAMAH, november 2016

www.vriendenvansamah.nl

VRIENDEN VAN SAMAH

KINDERPOSTZEGELS
voor kinderen door kinderen

Volg je dromen

tot je niet langer kunt

leven

Voorwoord

In Nederland wonen duizenden (jong)volwassenen die in hun jeugd als alleenstaande minderjarige asielzoeker naar ons land zijn gekomen. Zij wonen inmiddels al jaren in Nederland en hebben hier een leven opgebouwd. Hoe gaat het eigenlijk met deze jongeren? Sporadisch komen er verhalen naar buiten. Soms succesverhalen die publiciteit halen, zoals Omar Munie, die tassenontwerper is en een florerend bedrijf heeft opgericht. Of Sifan Hassan die de top van het hardlopen heeft bereikt en de afgelopen jaren al diverse Europese en internationale titels won. Veel vaker lezen we de schrijnende verhalen van jongeren die na een jarenlang verblijf terugkeer naar het land van herkomst boven het hoofd hangt, zoals de Angolese Mauro.

De meeste verhalen worden echter niet gehoord. Waarom eigenlijk niet? Is er iets dat deze jongeren weerhoudt om hun ervaringen met het opbouwen van een toekomst in Nederland te delen? Is er te weinig betrokkenheid bij deze nieuwe burgers en hoe het hen in onze samenleving vergaat?

In deze publicatie presenteren we de uitkomsten van onze eigen zoektocht naar antwoorden. We zijn op zoek gegaan naar alleenstaande jonge vluchtelingen die we zelf jarenlang hebben begeleid om te zien hoe het met hen gaat. Is het hen gelukt een toekomst op te bouwen? Maken zij hun dromen waar? Voelen zij zich thuis in Nederland?

Hun verhalen gaan over blijdschap, dankbaarheid en ambities. Maar ook over stress, eenzaamheid en onrecht. Het zijn verhalen die nog onvoldoende worden gehoord, aldus de jongeren zelf. Verhalen die verteld moeten worden, zodat zij meer zichtbaar worden in de maatschappij: op school, op het werk, op de voetbalclub en in de buurt. Want zichtbaar zijn en gehoord worden is de eerste stap om als volwaardig burger mee te kunnen doen.

Maak op de volgende pagina alvast kennis met een van hen, de zesentwintigjarige Manuel. Hij is een van de vele jongeren die zijn ervaringen over het statushouderschap wil delen om integratie van jonge vluchtelingen te bevorderen.

Adimka Uzozie & Maria Verkade

Hallo!

Ik ben Manuel, 26 jaar oud, en ik woon in Utrecht. Oorspronkelijk kom ik uit Angola. Ik ben een vrolijke jongen en ik leg makkelijk contact. Soms ben ik een beetje onzeker. Ik was twaalf, bijna dertien jaar, toen ik in Nederland aankwam. Dat is nu 14 jaar geleden. Ik weet sinds begin 2015 dat ik in Nederland mag blijven.

Ik ben gek op eten en ook eten klaarmaken, liefst Indonesisch eten, dat is rijk aan smaak. Ik ben ook gek op kunst. Het meest hou ik van Afrikaanse kunst en een beetje de primitieve kunstwerken, zoals Málagan maskers uit Papoea Nieuw Guinea.

Ik vind Nederland een groot voorbeeld voor de wereld. Hier krijg je de kans om te studeren. Ik ben heel trots, elke keer als ik hoor van een Angolese jongere uit Nederland, die nu daar helpt ons land op te bouwen en te ontwikkelen.

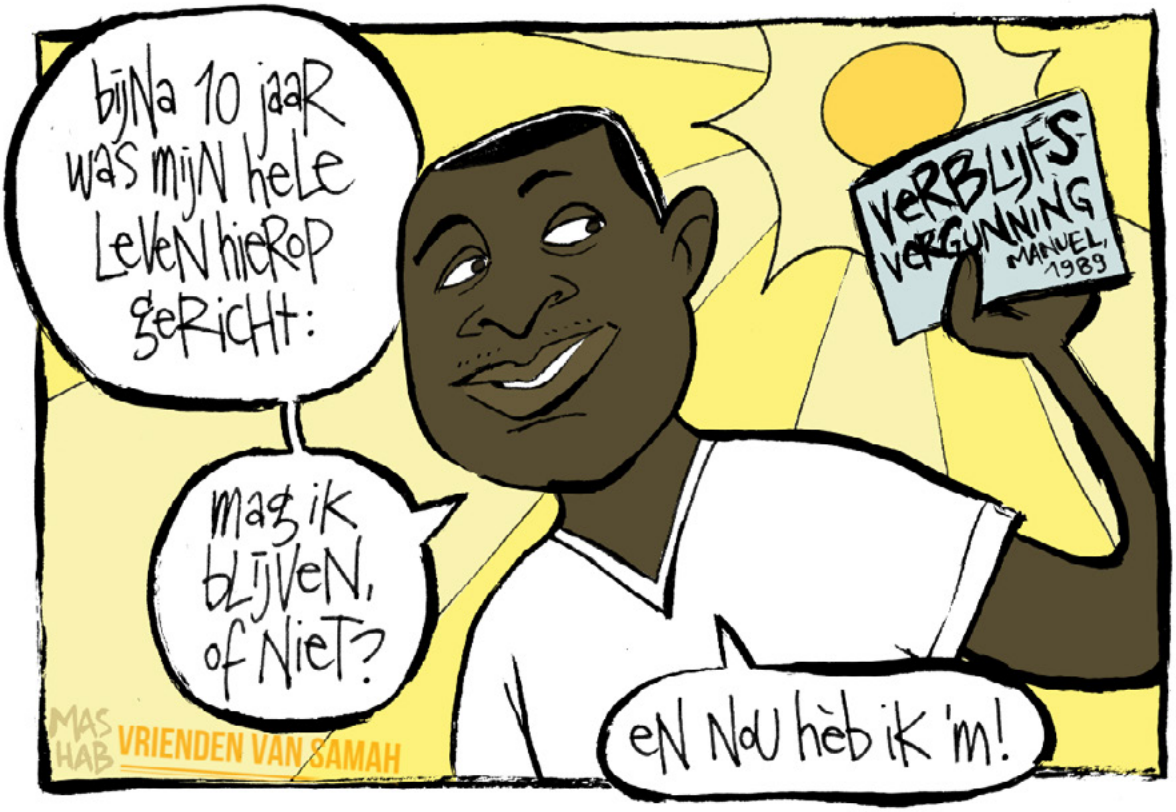
bijna 10 jaar was mijn hele leven hierop gericht:
mag ik blijven, of niet?
VERBLIJFS-VERGUNNING
MANUEL, 1989
en nou heb ik 'm!
MAS HAB
VRIENDEN VAN SAMAH

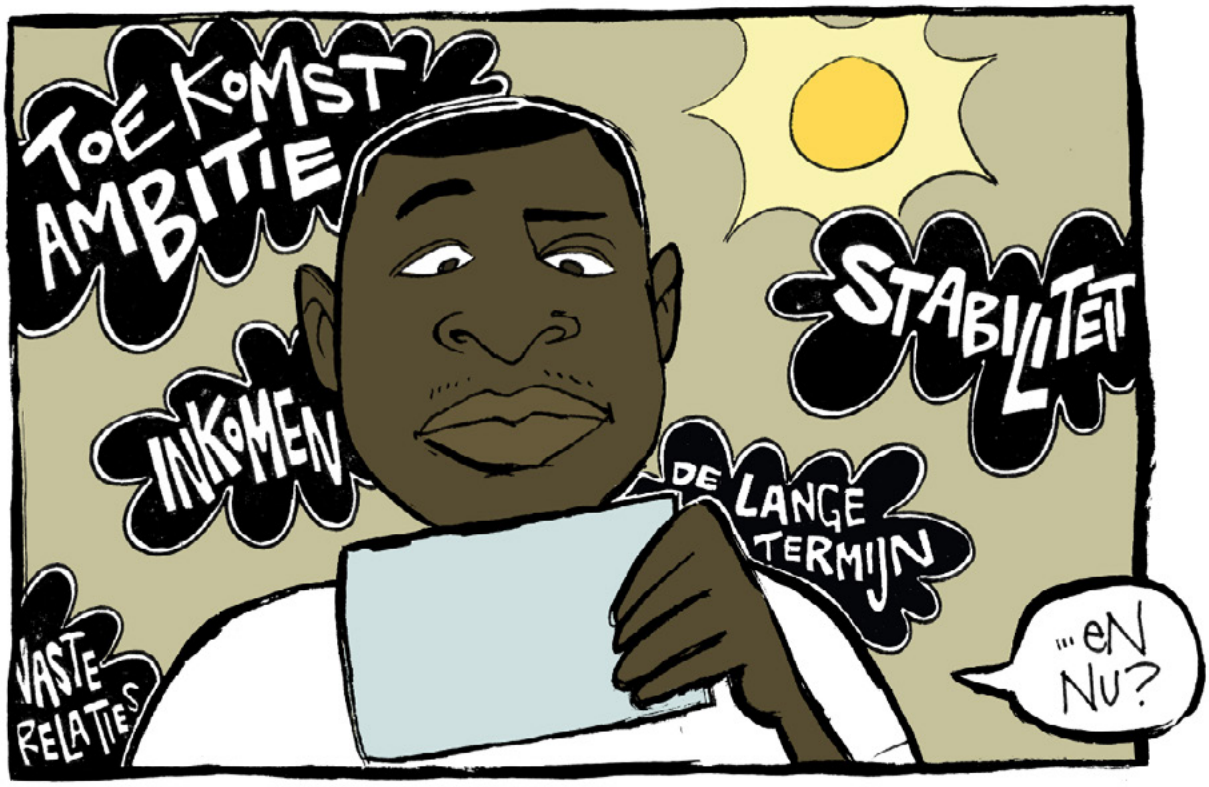
TOEKOMST
AMBITIE
STABILITEIT
INKOMEN
DE LANGE TERMIJN
VASTE RELATIES
...en nu?

INHOUD

1. INLEIDING 8
1.1 WERKEN AAN JE TOEKOMST 9
1.2 LEESWIJZER 9
1.3 BEDANKT 10
1.4 EN DAN NOG DIT 10

2 . OPZET VAN HET ONDERZOEK 12
2.1 VOORBEREIDING 12
2.2 ONDERZOEKSVRAGEN 12
2.3 OVER DE WERVING VAN DE JONGEREN 13
2.4 OVER DE ACHTERGROND VAN DE JONGEREN 13
2.5 DE ONDERZOEKSMETHODE 14

3. ALLES LIGT NOG OPEN 16
3.1 GEVOELENS VAN DANKBAARHEID 16
3.2 VERWARRING EN ONZEKERHEID 16
3.3 HOUVAST 17
3.4 PLANNEN MAKEN 17
3.5 WAT LEREN WE HIERVAN? 18

4. KANSEN KRIJGEN, CREËREN EN BENUTTEN 20
4.1 LEREN EN ONTWIKKELEN 20
4.2 MACHTSRELATIES 22
4.3 UITSLUITING OF DISCRIMINATIE 22
4.4 RELATIES OPBOUWEN 23
4.5 PROFESSIONELE ONDERSTEUNING 24
4.6 JE NIET GEHOORD OF BEGREPEN VOELEN 24
4.7 WAT LEREN WE HIERVAN? 25

5 . VEERKRACHT EN DOORZETTINGSVERMOGEN 28
5.1 ZELFVERTROUWEN 28
5.2 VAN VER MEEGENOMEN 29
5.3 WAT LEREN WE HIERVAN? 29

6 . ZORGEN VOOR DE TOEKOMST 31
6.1 DOELLOOS 31
6.2 CARRIÈRE MAKEN 31
6.3 RUST CREËREN 32
6.4 ONGEWOON GEWOON 32
6.5 WAT LEREN WE HIERVAN? 33

7 . CONCLUSIE EN AANDACHTSPUNTEN 35
7.1 HET BELANG VAN INFORMATIE 35
7.2 DE PARADOX VAN DANKBAARHEID 35
7.3 JONGEREN EEN STEM GEVEN 35
7.4 ONZEKERE TOEKOMST MAAKT TERUGHOUDEND 36
7.5 VERGROTEN VAN REFERENTIEKADER 36
7.6 BENUTTEN VAN ERVARINGSDESKUNDIGHEID 37
7.7 HET BELANG VAN CHANGE MAKERS 37
7.8 MONITORING VAN VOORMALIGE AMA'S 37
7.9 DE COMPLEXITEIT VAN EMPOWERMENT 37

NAWOORD 38

LITERATUURLIJST 39

OVER VRIENDEN VAN SAMAH 40

1. INLEIDING

Veel jongeren zullen dit herkennen: zodra zij in de adolescentiefase komen worden de teugels wat strakker aangehaald door hun ouders. Je best doen op school, betrouwbare vrienden om je heen verzamelen, werkervaring opdoen via een bijbaantje; ouders hebben duidelijke ideeën over wat belangrijk voor hun kinderen is. En met de beste bedoelingen: zij wensen voor hun kind een zonnige toekomst.

Voor jongeren die zonder ouders naar Nederland zijn gevlucht – alleenstaande minderjarige asielzoekers (AMA's) - wordt die 'ouderlijke bemoeienis' ingevuld door mentoren, voogden, begeleiders, maatschappelijk werkers en leerkrachten. Ook zij zetten zich in voor toekomstperspectief voor deze jongeren. Vaak wordt in dit verband de term empowerment gebruikt. Maar wat is nu precies empowerment? En hoe werk je dan concreet aan een toekomst? Het is nog niet zo eenvoudig dat onder woorden te brengen. Empowerment wordt vaak gerelateerd aan concepten als ondernemerschap, talentontwikkeling, leiderschap en competentieontwikkeling (Van Hoorik, 2012). Maar ook is de inzet dat het zelfvertrouwen van de betrokkene toeneemt, alsook het geloof in de eigen bekwaamheid om succesvol invloed uit te kunnen oefenen op de eigen omgeving (Driessens & Van Regenmortel et al, 2011). Kortom, allerlei invalshoeken die als basis kunnen dienen om met jongeren te werken aan toekomstperspectief. Maar hoe pak je dat vervolgens dan concreet aan? En naar welk doel werk je eigenlijk toe als je werkt aan een toekomst? Betreft het werk, een gezinsleven, stabiliteit? En wanneer wordt een perspectief realiteit?

1.1 WERKEN AAN JE TOEKOMST

De afgelopen vijftien jaar is steeds meer aandacht gekomen voor het werken aan toekomstperspectief met jonge alleenstaande asielzoekers, zowel in de formele als informele zorg voor en educatie van deze groep. De afgelopen jaren zijn tientallen studies verricht naar het welzijn van alleenstaande minderjarige asielzoekers (Staring & Aarts, 2009; Pozzo, 2013; Defence for Children, 2013). Hoewel jongeren vaak participeren in onderzoek, worden zij zelden betrokken bij het duiden van belangrijke begrippen die het kader vormen voor onderzoek en praktijk. Wat verstaan zij onder empowerment? Wat zijn voor hen werkzame elementen bij het opbouwen van een toekomst?

In dit onderzoeksproject hebben we een eerste stap gezet om bovenstaande vragen te onderzoeken. Voormalige alleenstaande minderjarige asielzoekers hebben hun inzichten en ervaringen gedeeld ten aanzien van hun tijd in Nederland en reflecteerden op de wijze waarop zij aan hun toekomst hebben gewerkt. Wat betekent toekomstperspectief voor hen? Hoe hebben zij daar aan gewerkt? Wie of wat heeft hen daarin geholpen, of juist niet? Het zijn algemene en open vragen, verbonden aan complexe levensverhalen van jonge mensen die voor de grote uitdaging staan om grotendeels zelf vorm te geven aan hun toekomst. Jongeren hebben hier veel over te vertellen; er wordt echter weinig naar gevraagd. En wanneer dat wel het geval is, is dat niet altijd op een manier die bij hen past of veilig voelt. Ook wij hebben gezocht naar een vorm die recht doet aan de wens van jongeren om hen een gezicht te geven, zonder daarvoor zelf herkenbaar in beeld te komen. Dat is naast het optekenen van geanonimiseerde verhalen ook gelukt door de hulp van striptekenares Mas Hab. Zij laat diverse jongeren spreken via hun alter ego in stripvorm, zoals Manuel die verderop in deze publicatie opnieuw aan het woord zal komen.

Met de recente instroom van een grote groep alleenstaande minderjarige asielzoekers wordt het nog belangrijker om te horen en leren van hen die deze nieuwkomers al zijn voorgegaan. Met deze uitgave willen we in de eerste plaats laten zien voor welke vraagstukken jongeren komen te staan die alleen en op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen en – soms na jaren van wachten – hier een toekomst mogen opbouwen. In de tweede plaats willen we laten zien hoe jongeren met deze vraagstukken omgaan en hoe het hun toekomstperspectief al dan niet beïnvloedt. In de derde plaats heeft dit onderzoeksproject tot doel het belang van het monitoren van deze jongeren te onderstrepen. Vaak valt een groot deel van de zorg en begeleiding weg wanneer jongeren de leeftijd van 18 jaar bereiken. Slechts een kleine groep blijft ook na hun 18e verjaardag in beeld bij organisaties en projecten.

1.2 LEESWIJZER

In dit rapport doen we verslag van de bevindingen van ons onderzoek onder voormalige AMA's. We beginnen in hoofdstuk twee met een uiteenzetting van de onderzoeksopzet en een onderbouwing daarvan. In hoofdstuk drie gaan we in op de eerste periode na aankomst in Nederland. Hoe hebben jongeren die ervaren? Wat waren hun verwachtingen van de toekomst? Hoofdstuk vier richt zich op het heden. Hoe vullen jongeren hun leven in en wat maakt dat ze daar tevreden over of succesvol in zijn (of juist niet)? In hoofdstuk vijf beschrijven we de veerkracht en het doorzettingsvermogen waarover jongeren blijken te beschikken en wat ze nodig hebben gehad om dat aan te kunnen boren. Vervolgens beschrijven we in hoofdstuk zes de ideeën die jongeren hebben over de toekomst. Welke ambities hebben jongeren (nog) voor de toekomst en welke uitdagingen zien of verwachten ze?
In hoofdstuk zeven formuleren we aandachtspunten op basis van de uitkomsten van dit onderzoek. We sluiten de publicatie af met een opsomming van de tips de jongeren hebben gegeven: deze tips komen ook terug in de verschillende hoofdstukken.

1.3 BEDANKT

Dit onderzoeksproject is tot stand gekomen door de inzet en betrokkenheid van een grote groep mensen. Daarvoor gaat allereerst onze dank uit naar alle jongeren die hebben meegewerkt aan de interviews. Hun openheid en verhalen, waaruit groot doorzettingsvermogen blijkt, hebben diepe indruk op ons gemaakt.

Dit onderzoeksproject heeft concreet vorm gekregen door de belangrijke bijdrage van Yvonne Hylla, destijds verbonden aan de Vrije Universiteit van Berlijn. Zij heeft samen met ons een aantal prachtige pilot-interviews uitgevoerd in 2012, die de aanleiding vormden om het onderzoek daadwerkelijk van de grond te trekken. Het artikel dat zij daarover schreef is zeer inspirerend[1].

Onze dank gaat tot slot uit naar tientallen bekende en onbekende donateurs die razend snel op onze crowd funding-actie hebben gereageerd en daarmee hebben bijgedragen aan de visualisering van de verhalen van jongeren door Mas Hab. Samen met de financiële bijdrage van Stichting Kinderpostzegels Nederland – al meer dan 15 jaar onze betrokken samenwerkingspartner in empowerment van jonge asielzoekers en vluchtelingen– hebben we dit onderzoeksproject kunnen realiseren.

1.4 EN DAN NOG DIT

Onze nieuwsgierigheid naar hoe het (voormalige) alleenstaande asielzoekers vergaat, houdt nooit op. Ook niet als zij de 'leeftijd' van een jongere al lang gepasseerd zijn. Hun ervaringen en indrukken tijdens de adolescentiefase zijn vormend voor hun verdere bestaan. Het is daarom belangrijk nieuwsgierig te blijven naar hoe die belangrijke levensfase doorwerkt in hun verdere ontwikkeling. Daar leren we niet alleen als professionals van maar ook als mens.

Het duiden van wat deze nieuwe start voor jongeren betekent en hoe ze daar mee omgaan, geeft inspiratie voor al die jongeren die in vergelijkbare situaties belanden. Het integratieproces van jonge asielzoekers en vluchtelingen vraagt dan ook om blijvende aandacht, sensitiviteit en nieuwsgierigheid, zowel in onderzoek als in de praktijk. We hopen dat dit onderzoeksproject hieraan bijdraagt.

1 Hylla, Y. (2013). If you are not curious, you won't grow! A small--scale qualitative research project based on interviews with four young refugees living in the Netherlands on their perspectives regarding the question. Berlin: Freie Universität Berlin, FB Erziehungswissenschaften und Psychologie/European Master in Childhood Studies and Children's Rights (EMCR)

IEDEREEN DIE ME HEEFT GESTEUND, HEB IK GELIJK EEN BERICHTJE GESTUURD...
NU WIL IK HET VIEREN MET AL MIJN VRIENDEN:
YESSS!
WOE-HOE!
IK
HEB
EINDELIJK
MIJN
VERBLIJFS-VERGUNNING!!
HOERA!
HEEFT ZOWAT 10 JAAR GEDUURD.
AL VÒÒR DE BESLISSING MOEST IK WEG UIT DE NOODOPVANG, DUS TIPS VOOR WOONRUIMTE ZIJN WELKOM.
TOT JE IETS VINDT BLIJF JE GEWOON OP EEN VAN ONZE BANKEN PITTEN.
WAT GA JE NU DOEN, MANUEL? NOG BEZIG MET DIE HBO FOTOGRAFIE WAAR JE MEE MOCHT LOPEN?
NEE, DAAR KOMT ZÓVEEL REGELEN BIJ KIJKEN...
...EN IK HEB AL ZOVEEL PAPIERWERK. IK KAN DAT NIVEAU NU EVEN NIET AAN.
JA, HET IS OOK VEEL...
EEN WONING, SCHOOL, WERK- EN EEN UITKERING DAN?
TJA... VOOR MIJ IS DIT SYSTEEM NOG VREEMDER DAN VOOR JULLIE... IK ZOU NIET WETEN HOE IK DAT VOOR ELKAAR ZOU KRIJGEN.
MAAR IK WIL SOWIESO BEZIG BLIJVEN:
IK SCHRIJF ME IN VOOR EEN MBO HORECA!
EN DAN?
MISSCHIEN WIL IK WEL 'N RESTAURANTJE OPZETTEN...
MET STREEK-GERECHTEN UIT MIJN LAND.
JAA, JIJ KOOKT ZO LEKKER!
KOMEN WIJ DAAR ETEN.
GOED IDEE!
JAAAA
EN VOOR DE REST? HOE GAAT HET MET JE VRIENDINNETJE?
WE ZIJN TIJDELIJK UIT ELKAAR...
OH...
NIET OMDAT WE NIET MEER VAN ELKAAR HOUDEN,
MAAR IK KAN HAAR OP DIT MOMENT NIET DE AANDACHT GEVEN DIE ZE VERDIENT.
IK HEB TEVEEL AAN MIJN HOOFD..
IK HEB VOORLOPIG EVEN ALLE AANDACHT VOOR MEZELF NODIG.

2. OPZET VAN HET ONDERZOEK

In de nazomer van 2012 zijn de eerste stappen gezet om dit onderzoek op te zetten. In samenwerking met de Vrije Universiteit Berlijn is toen een pilot opgezet, waarin een aantal verkennende interviews is uitgevoerd met voormalige alleenstaande minderjarige asielzoekers aan wie allemaal een permanente verblijfsvergunning is toegekend. De resultaten van deze pilot waren zeer positief: jongeren wilden graag meewerken en hun ervaringen delen. De verhalen op hun beurt bleken een bron van informatie en inspiratie voor wat deze jongeren nodig hebben om regie over hun leven te krijgen en te werken aan toekomstperspectief. Daarnaast vonden de betrokken jongeren het voor henzelf ook waardevol om in retrospectief na te denken over wat zij de afgelopen tien jaar wel en niet hebben bereikt, wie of wat hen daarbij heeft geholpen en wat zij daarvan hebben geleerd. Het onderzoek heeft daarom in 2013 een vervolg gekregen door op zoek te gaan naar meer jongeren die hun ervaringen wilden delen om zo tot verdere inzichten te komen over onderwerpen als empowerment en werken aan je toekomst. In dit hoofdstuk wordt kort uiteen gezet op welke wijze het onderzoek is opgezet.

2.1 VOORBEREIDING

Ter voorbereiding van het onderzoek hebben we dossiers[2] van ruim duizend jongeren bestudeerd met als doel een meer algemeen beeld te krijgen van de complexiteit van de ondersteunings- en ontwikkelingsbehoefte van de jongeren die we de afgelopen vijftien jaar hebben begeleid. Een ruime meerderheid van de jongeren kwam binnen met een enkelvoudige en concrete vraag, maar bleek vervolgens veel meer vragen, ambities of uitdagingen te hebben. Op basis van deze dossieranalyse hebben we een aantal terugkerende thema's geselecteerd, die als topics meegenomen zijn in de interviews. Dat zijn onder andere: het hebben van steunfiguren en het aangaan van verbintenissen, de wijze waarop jongeren aan informatie komen, het in staat zijn te werken aan een toekomstplan en ervaren veerkracht.

2.2 ONDERZOEKSVRAGEN

Zoals in de inleiding al is beschreven, is in dit onderzoek gekozen voor een algemene, brede insteek wat betreft de vraagstellingen om tot nadere duiding te komen van begrippen als empowerment en werken aan je toekomst. De centrale vraag was dan ook: hoe werk(te) jij aan je toekomst? Aan deze centrale vraag is een aantal deelvragen gekoppeld die in drie dimensies geplaatst zijn, te weten het verleden, het heden en de toekomst. De deelvragen richten zich op wat op welk moment voor jongeren belangrijk was, wie of wat hen geholpen heeft om dat te realiseren of verkrijgen en wat daarin obstakels waren.

2 Deze dossiers zijn in beheer van Stichting Vrienden van SAMAH

2.3 OVER DE WERVING VAN DE JONGEREN

In dit onderzoek komen voormalige AMA' s aan het woord die al langer dan tien jaar in Nederland verblijven en in het bezit zijn van een verblijfsvergunning of Nederlands paspoort. Deze twee kenmerken waren voor ons belangrijke indicatoren tijdens de contactlegging. Uit onze ervaringen met deze doelgroep weten we dat de zekerheid van het recht op verblijf in Nederland voor veel jongeren belangrijk is om vervolgens concreet te kunnen nadenken over hun toekomst. We weten ook dat vanaf de late adolescentie jongeren beter in staat zijn om terug te kijken op hun tienerjaren, dit onder woorden kunnen brengen en in perspectief kunnen plaatsen. We hebben gezocht naar jongeren in een stabiele situatie om zo te voorkomen dat de gesprekken als belastend zouden worden ervaren.

Daarnaast hebben we ook bewust gekozen om op zoek te gaan naar jongeren die in het verleden contact hebben gehad met Stichting SAMAH[3]. Deze keuze heeft een aantal redenen. Over het algemeen is het niet eenvoudig om voormalige AMA's te traceren; zij worden niet als dusdanig (centraal) geregistreerd. Veel jongeren zijn grotendeels op zichzelf aangewezen wanneer zij een verblijfsvergunning krijgen: er is geen formele instantie die deze jonge statushouders langere tijd actief begeleidt. Stichting SAMAH heeft in haar bestaan meer dan 5000 alleenstaande jonge asielzoekers ontmoet via tal van projecten en een groot, (inter)nationaal netwerk opgezet van voormalige AMA's. Dit netwerk wordt momenteel beheerd door Stichting Vrienden van SAMAH; tientallen jongeren staan via onder andere social media nog in contact met lotgenoten en oud-medewerkers en vrijwilligers van de stichting. Via deze kanalen was het eenvoudig een grote groep te bereiken om het onderzoek onder de aandacht te brengen.
Het is bekend dat veel voormalige AMA's niet erg happig zijn op het meewerken aan onderzoek. Veel jongeren zien op tegen vragen over hun verleden en in het bijzonder over hun vluchtverhaal. Sommige jongeren willen eigenlijk überhaupt niet graag herinnerd worden aan het feit dat ze jaren terug asielzoeker zijn geweest. Ons gemeenschappelijk verleden onder de vlag van SAMAH opende binnen deze laatste groep toch deuren: het samen herinneringen ophalen en terugkijken op belangrijke gebeurtenissen in de tijd dat deze jongeren in contact stonden met SAMAH bleek voor veel jongeren een waardevolle stap.

Tot slot had het bekend zijn met de geïnterviewde jongeren nog een belangrijk ander voordeel. We konden terugvallen op 'dossierkennis'. Dat wil zeggen: van alle jongeren zijn we goed op de hoogte van hun achtergrond en hun sociale netwerk destijds. Op die informatie kon teruggevallen worden tijdens de gesprekken, maar ook bij het nader duiden van de verhalen van jongeren. Omdat wij deze jongeren al meer dan tien jaar volgen, ontstaan op deze wijze ook gedocumenteerde levensverhalen.

2.4 OVER DE ACHTERGROND VAN DE JONGEREN

In totaal hebben 9 voormalige alleenstaande asielzoekers meegewerkt aan dit onderzoeksproject. Dit aantal is inclusief de jongeren uit de pilot. Zes van de geïnterviewden zijn man, drie zijn vrouw. Zij zijn afkomstig uit 5 verschillende landen in Afrika en Azië. Gedurende de onderzoeksperiode (juni 2012 – juni 2013) waren zij tussen de 26-30 jaar oud. Vier van hen hebben een kind. Een van de geïnterviewden zorgt alleen voor haar zoon; twee anderen wonen samen met de moeder van hun kind; de vierde geïnterviewde heeft nauwelijks contact met zijn kind. Op één geïnterviewde na, hebben alle jongeren werk, zij het vaak niet de baan die ze ambiëren. Niet alle jongeren hebben een beroepsopleiding afgemaakt. Door het uitblijven van een beslissing op hun asielverzoek hebben drie jongeren voortijdig hun opleiding moeten afbreken en deze niet meer afgemaakt. De andere zes jongeren is dat wel gelukt. Twee van hen slaagden voor een Mbo-opleiding en één jongere studeerde af in het Hbo. Daarnaast heeft een van de geïnterviewden na haar Hbo opleiding een universitaire titel behaald. Ten tijde van het onderzoek volgde een van de jongeren een Hbo-opleiding naast zijn werk.

Twee van de respondenten hebben één of zelfs meerdere keren in vreemdelingenbewaring gezeten en van een van de respondenten heeft de partner in vreemdelingenbewaring gezeten.

Zie voor een beschrijving van SAMAH pagina 40

2.5 DE ONDERZOEKSMETHODE

In dit onderzoek is informatie verzameld door het afnemen van semigestructureerde interviews. Daarvoor is een topiclijst ontwikkeld die ruwweg verdeeld is in vragen aangaande het verleden, het heden en de toekomst. Daarnaast is in sommige gesprekken – ondersteunend aan het interview – gebruik gemaakt van een zogenaamd relatiediagram. Via deze methode konden jongeren aangeven met wie zij in contact staan en hoe belangrijk die persoon of personen voor hen zijn. Dit diagram was gekoppeld aan de vraag wie belangrijk voor hen is als het gaat om hun toekomst. Deze methode bleek zeer behulpzaam om in kaart te brengen wie belangrijke personen zijn (geweest) in het leven van jongeren.

Tijdens de pilot is gebruik gemaakt van associatiekaartjes. Op deze kaartjes staan verschillende termen als invloed, succes, hoop of inspraak die geassocieerd worden met empowerment of toekomstgericht werken. Aan jongeren werd aan het einde van het interview gevraagd kaartjes te kiezen die zij passend vonden bij hun eigen idee over werken aan je toekomst. Daarbij konden jongeren zelf aanvullingen doen. Hoewel het inzetten van deze kaartjes een leuke en interactieve component waren in het gesprek, bleken de kaartjes weinig toe te voegen aan de inhoud van de gesprekken. Het sturende element van deze kaartjes deed haast afbreuk aan de unieke inzichten van de jongeren.

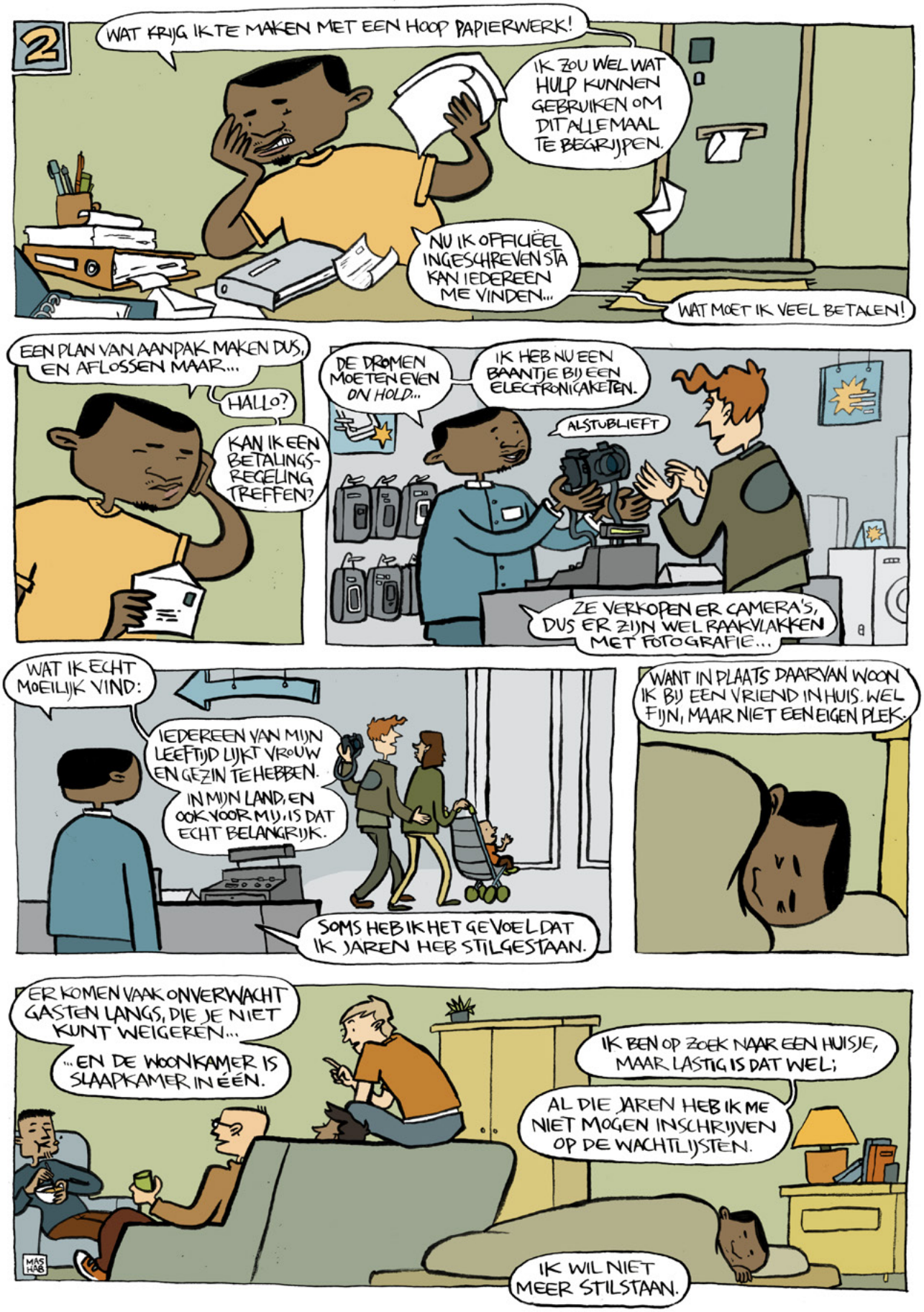
2
WAT KRIJG IK TE MAKEN MET EEN HOOP PAPIERWERK!
IK ZOU WEL WAT HULP KUNNEN GEBRUIKEN OM DIT ALLEMAAL TE BEGRIJPEN.
NU IK OFFICIËEL INGESCHREVEN STA KAN IEDEREEN ME VINDEN...
WAT MOET IK VEEL BETALEN!
EEN PLAN VAN AANPAK MAKEN DUS, EN AFLOSSEN MAAR...
HALLO?
KAN IK EEN BETALINGS-REGELING TREFFEN?
DE DROMEN MOETEN EVEN ON HOLD...
IK HEB NU EEN BAANTJE BIJ EEN ELECTRONICAKETEN.
ALSTUBLIEFT
ZE VERKOPEN ER CAMERA'S, DUS ER ZIJN WEL RAAKVLAKKEN MET FOTOGRAFIE...
WAT IK ECHT MOEILIJK VIND:
IEDEREEN VAN MIJN LEEFTIJD LIJKT VROUW EN GEZIN TE HEBBEN.
IN MIJN LAND, EN OOK VOOR MIJ, IS DAT ECHT BELANGRIJK.
SOMS HEB IK HET GEVOEL DAT IK JAREN HEB STILGESTAAN.
WANT IN PLAATS DAARVAN WOON IK BIJ EEN VRIEND IN HUIS. WEL FIJN, MAAR NIET EEN EIGEN PLEK.
ER KOMEN VAAK ONVERWACHT GASTEN LANGS, DIE JE NIET KUNT WEIGEREN...
...EN DE WOONKAMER IS SLAAPKAMER IN ÉÉN.
IK BEN OP ZOEK NAAR EEN HUISJE, MAAR LASTIG IS DAT WEL;
AL DIE JAREN HEB IK ME NIET MOGEN INSCHRIJVEN OP DE WACHTLIJSTEN.
IK WIL NIET MEER STILSTAAN.
MAS HAB

3. ALLES LIGT NOG OPEN

Het behoeft weinig uitleg dat de eerste periode na aankomst in Nederland voor veel jonge alleenstaande asielzoekers enerverend is. Veel dingen zijn anders dan zij gewend waren in het land van herkomst: van het klimaat tot het eten, van taal tot uiterlijk, en van leefomgeving tot dagbesteding. In dit hoofdstuk wordt besproken hoe jongeren deze eerste periode ervaren en hoe zij destijds hun toekomstperspectief zagen. Uit de verhalen van de jongeren komt naar voren dat zij dankbaar zijn voor de ontvangst in Nederland, maar dat de situatie ook verwarrend is. Er zijn grote verschillen in hoe de geïnterviewde jongeren denken over hun nabije toekomst.

3.1 GEVOELENS VAN DANKBAARHEID

Vrijwel alle respondenten noemen een gevoel van dankbaarheid dat overheerst na aankomst in Nederland. Afgezet tegen de situatie in het land van herkomst en de ervaringen tijdens de vlucht, voelt Nederland als een veilige en rustige plek.

> *Ik was heel blij dat ik een onderdak heb, dat ik eten kon krijgen, dat ik naar de wc kon. Want het was allemaal gratis. [..] Voor iemand die niks heeft is het al wat, snap je? (jongen)*

> *Ja, aan de ene kant ben je ook blij dat je dan een veilige plek hebt. Dus daar ga je ook niet om zeuren. En wij hebben een andere achtergrond, dan dat je iets krijgt, dan moet je dankbaar zijn. (jongen)*

Meerdere geïnterviewden geven aan dat er goed voor hen wordt gezorgd: door medewerkers van de opvang in het asielzoekerscentrum of de woongroep, maar ook door lot- of landgenoten. Een geïnterviewde vertelt dat jongeren elkaar helpen wanneer dingen onduidelijk zijn, bijvoorbeeld hoe je je kunt voorbereiden op een gesprek met de Immigratie en Naturalisatiedienst of om moet gaan met personeel van de opvang.

3.2 VERWARRING EN ONZEKERHEID

Meerdere geïnterviewde jongeren geven aan dat zij de eerste periode na aankomst in Nederland als verwarrend hebben ervaren. Zij vinden hun situatie onduidelijk en het gebrek aan informatie over wat hen staat te gebeuren maakt hen onzeker.

> *Alles raakt in war. Ik was gewoon de weg kwijt, gelijk. Het is een andere wereld. (jongen)*

> *Heel veel mensen, zelfs ik, waren bang in het opvangcentrum. Als het AMA-team kwam, waren wij meteen stil. Ik weet niet waarom, maar het was gewoon zo. (jongen)*

Na aankomst ontmoeten zij andere asielzoekers in de opvangcentra, ook uit hun eigen land. Naast dat zij elkaar helpen en tot steun zijn, wordt er ook veel op elkaar gelet: waar komt iemand vandaan? Welk verhaal vertelt hij aan de autoriteiten? Hoe komen mensen aan hun informatie? Er ontstaat verwarring over wat je wel en niet kunt delen, en met wie.

> *Meestal was ik extreem machteloos. [..] Ik was nog een klein kind. Mijn Nederlands was niet zo goed als nu. Toen was ik heel verlegen. (jongen)*

Meerdere jongeren geven aan dat er angst was voor medewerkers van het Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers (COA), omdat jongeren veronderstellen dat medewerkers van het COA invloed kunnen uitoefenen op de beslissing over het asielverzoek.

Wij dachten allemaal: wat wij allemaal doen, straks gaan ze dat allemaal opschrijven en een rapport maken en dat opsturen. (jongen)

De eerste periode na aankomst wordt ook vaak gekenmerkt door verhuizingen van het ene naar het andere centrum waardoor bij enkele jongeren verwarring of onzekerheid ontstaat.

Daar heb ik andere mensen leren kennen waarmee ik vrienden ben geworden. Een vrouw die daar woonde met twee kinderen. […] Daarna vertrok de vrouw en raakte ik in een dieptepunt, want ik was weer alleen. (jongen)

3.3 HOUVAST

De meeste jongeren uit het onderzoek noemen school en contact met anderen als houvast in die eerste periode na aankomst in Nederland. Het zorgt voor afleiding en ontspanning.

Dat was fijne tijd voor ons [in KWE]. Want je mag naar school, je mag normaal doen net als andere kinderen. […] Dus door school, je kan je probleem een beetje vergeten. (meisje)

Ook enige zelfregie doet een aantal jongeren goed. Je eigen eten mogen kopen en koken, bezoeken buiten het centrum kunnen brengen, sporten: het zijn allemaal activiteiten die afleiden en jongeren bezighouden.

Op zo'n manier word je iets blijer, want je bent toch bezig met iets. (jongen)

Meerdere jongeren geven aan dat in die eerste periode na aankomst in Nederland de mentor een belangrijke steunfiguur voor hen was. Mentoren leren hen dingen, zoals omgaan met geld en het gebruik van bankpasjes, maar ook hoe je een afspraak regelt bij de dokter. Daarnaast bieden de mentoren een luisterend oor.

Ze leren jou heel veel dingen om te integreren in de Nederlandse maatschappij. (meisje)

3.4 PLANNEN MAKEN

Niet alle jongeren die geïnterviewd zijn hadden een concreet plan ten aanzien van hun toekomst toen zij in Nederland kwamen. Drie van de negen jongeren waren bovenal heel opgelucht dat zij in veiligheid verkeerden en in Nederland een toekomst zouden kunnen opbouwen.

Ik zei tegen mezelf: hier kan ik misschien een toekomst opbouwen. Ik had [er] echt zin. (meisje)

We hadden allemaal echt gewoon dromen van hier tot boven gewoon. (jongen)

Een van de jongeren vertelt destijds geen concreet plan te hebben, maar vooral terug te willen.

Toen ik hier was had ik geen plan voor de toekomst. Ik wilde weg, mijn moeder en mijn zuster zien, wilde niet hier zijn, het was onduidelijk. (jongen)

De andere vijf jongeren hebben al wel een duidelijk idee over wat ze zouden willen doen of bereiken. Zij noemen hier wensen ten aanzien van scholing en/of hun beroepskeuze. Sommigen van hen hadden hier al hele duidelijke ideeën over in het land van herkomst.

> *Ik wist alleen dat ik engineer wilde worden. […] Maar daarna, toen ik hier kwam, was dat een beetje weg, want ik wist niet meer wat ik moest doen. (jongen)*

> *Ik wilde altijd werken met vliegtuigen. […] Daarna wilde ik werken in het toerisme. Toen hoorde ik dat de vrouwen dat hier doen: stewardessen. Niet echt voor mannen. (jongen)*

Eén van de jongeren had een duidelijk beeld van de toekomst voordat hij moest vluchten, maar kon dat lastig plaatsen in de nieuwe context.

> *Als jongere heb je wel een idee wat je wilt worden. Maar als je van plaats veranderd bent, denk je: nou, wat is er nu morgen? (jongen)*

Meerdere jongeren geven aan dat ze op het gebied van plannen maken behoefte hadden aan informatie. Het is erg lastig om plannen te maken als je niet weet wat de mogelijkheden zijn in een voor jou nieuwe omgeving.

> *Want jij komt in een land en je weet ook niet wat je mag. Wat je rechten zijn. (jongen)*

> *Je hebt recht[en], en dat wil je wel geloven. En ergens weet je ook wel: je hebt recht[en]. Maar dat kan je niet krachtig maken, je weet niet hoe je er gebruik van moet maken. En je wordt naar allerlei kanten gestuurd. (jongen)*

Diezelfde behoefte aan informatie geven jongeren ook aan als het gaat over hun verwachtingen ten aanzien van de asielprocedure en het al dan niet toekennen van een verblijfsvergunning.

> *Die angst slaat nergens op, maar omdat gewoon je weet er niets van. Weinig informatie. Alles zit in een geheim. (jongen)*

3.5 WAT LEREN WE HIERVAN?

>> Toegang tot informatie is belangrijk om je veilig te voelen (wat staat me te wachten, welke rechten en plichten heb ik) en om keuzes te kunnen maken (wat zijn de mogelijkheden, welke rechten en plichten heb ik, wat wordt er van me verwacht).

>> De geïnterviewde jongeren weten niet goed wie ze kunnen vertrouwen en welke invloed diegene heeft op zaken die voor hen belangrijk zijn. Deze jongeren hebben behoefte aan een betrouwbare steunfiguur.

>> De eerste periode in Nederland wordt gekenmerkt door gevoelens van verwarring: over wat ze te wachten staat en over de situatie waar ze zich in bevinden. Regelmatige afleiding hiervan (bijvoorbeeld in de vorm van activiteiten of school) geeft rust.

>> Dankbaarheid voor de opvang in Nederland overheerst gedurende de eerste periode na aankomst.

MADAME ASPIRINE

Samuel wist al van kleins af aan wat hij wilde: werken voor Artsen zonder Grenzen. In het Afrikaanse land waar hij opgroeide kwamen ze regelmatig langs in zijn dorp. “Er kwamen een paar blanken naar mijn dorp. Alle mensen krijgen paracetamol en aspirines. We noemden ze madame aspirine, iedereen noemde ze madame aspirine. Ik dacht: waarom dragen ze allemaal de naam aspirine. Ik vond het werk wat ze deden gewoon heel leuk. Ik had altijd een droom van: als ik klaar met mijn studie ben, ga ik werken voor Artsen zonder Grenzen. Dat was echt zo. Sinds ik een kleine jonge was, ben ik altijd rennend naar school gegaan. Ik wilde in de toekomst gewoon werken bij Artsen zonder Grenzen. Pas in Nederland ben ik te weten gekomen dat aspirine een medicijn is”.

NOG GEFELICITEERD MET DIE CONTRACTVERLENGING!
DANK JE!
VOLGENS MIJ IS DE BAAS TEVREDEN.
JE HEBT DENK IK WEL BEWEZEN DAT JE BETROUWBAAR BENT...
EN JE WERKT OOK ZO HARD!
IK VIND HET OOK LEUK WERK ...
NOU, PFF, IK HEB DAAR GEEN ZIN IN, HOOR
TOT MORGEN!
IK HEB FIJNE COLLEGA'S,
MAAR IK VIND HET GEK DAT SOMMIGEN ZO WEINIG HUN BEST DOEN.
IK BEN AL HEEL BLIJ DAT IK EEN BAAN HEB!
IK BEN ER OOK GOED IN, EN WORD VAAK INGEZET.
IK WERK HARD, EN DAT WORDT BELOOND.
STEL, IK KAN WAT GELD SPAREN...
ALS IK MIJN REKENINGEN ROND HEB,
DAN KAN IK MISSCHIEN WAT OVERHOUDEN OM IETS LEUKERS MEE TE DOEN.
OK, NEE ...
NEE, LEUKE DINGEN ZITTEN ER ZO NIET IN ...
...MAAR GEEN PROBLEEM!
IK NEEM GEWOON EEN TWEEDE BAAN.
HALLO?
IK ZOU GRAAG REAGEREN OP DE VACATURE OP UW SITE...
MH

4. KANSEN KRIJGEN, CREËREN EN BENUTTEN

In dit hoofdstuk komen jongeren aan het woord over de periode die volgt op die eerste fase na aankomst. Na die eerste periode van betrekkelijke veiligheid volgt voor het merendeel van de geïnterviewde jongeren een onzekere tijd, waarin vaak lang onduidelijk is of zij mogen blijven. Ook kost het tijd de Nederlandse taal onder de knie te krijgen: een – volgens de respondenten – essentiële stap om verder te komen.

Je weg vinden in Nederland verloopt niet zonder horten of stoten. Het regelen van zaken als onderwijs of een woning blijkt moeilijk. Soms wijken hun eigen ideeën of wensen daarover af van die van de mensen die daarover gaan. Als dingen niet lukken of de geïnterviewde jongeren falen, wijten ze dat vooral aan zich zelf. Pas op latere leeftijd komt het inzicht dat zij ook afhankelijk zijn van wat hen gegund wordt.

In de volgende paragrafen worden enkele thema's nader uitgelicht die nadrukkelijk in de gesprekken naar voren kwamen.

4.1 LEREN EN ONTWIKKELEN

In de eerste jaren na aankomst zijn vrijwel alle geïnterviewde jongeren gefocust op verdere ontwikkeling door het volgen van onderwijs. Meerdere respondenten geven aan moeite te hebben gehad met het volgen van onderwijs als gevolg van een onzekere verblijfsstatus. Indien je nog niet over een verblijfsvergunning beschikt – en zeker wanneer je 18 jaar of ouder bent – is het continueren of opstarten van onderwijs niet eenvoudig. Voor sommige geïnterviewde jongeren die dat wel voor elkaar hebben gekregen, valt de opleiding zwaar. Zij zijn soms jaren niet meer naar school geweest.

> *Dus ben ik terug gegaan naar school. […] Na vier jaar. […] Ja, ik was me een beetje aan het schamen om in een klas te zijn, want je bent 25 jaar. Je bent met mensen die 18 zijn. (jongen)*

Enkele jongeren geven aan door docenten ontmoedigd te worden om een bepaalde opleiding te gaan volgen of in hun keuze te zijn beperkt tot bijvoorbeeld automonteur, horeca of zorg.

> *Ik kreeg verschillende pakketten over wat ik wilde worden. Maar wat ik wilde worden, besefte ik toen, stond er niet bij. Dan moest je bewijzen dat je toch iets anders wilde dan wat ze je bieden. (jongen)*

> *Mijn voogd zei toen van: "Advocaat worden dat gaat je niet lukken. Dat is een moeilijke studie en het is hier voor jou al moeilijk genoeg. […]Je spreekt Frans en Engels. Toerisme is een perfecte opleiding voor je". (meisje)*

Meerdere jongeren hebben problemen ervaren om tot overeenstemming te komen met leerkrachten over het gewenste instroomniveau. Ook wordt een respondent gedwarsboomd door haar voogd om direct in te stromen bij de HAVO.

> *En toen zei ik tegen mijn voogd dat ik een andere opleiding wil gaan doen. En ze zei: Maar je hebt je boeken toch al gekocht? Dat kan niet meer. (meisje)*

Als de jongeren eenmaal ‘binnen’ zijn, doen veel scholen moeite om deze jongeren hun opleiding te laten afronden.

> *De school hier wilde alles op alles zetten om mij te laten afstuderen. […] Toen zei mijn directeur: het maakt niet uit wat ze gaan doen, maar ik laat je toch afstuderen. (jongen)*

> *Voor mij was er geen mogelijkheid om stage te lopen bij een bedrijf [vanwege het ontbreken van een verblijfsvergunning]. Dus heeft de school voor het eerst iemand op school stage laten lopen. (jongen)*

In het klaslokaal wacht enkele jongeren weer een uitdaging. Zo vertelt een jongere dat zij zich heeft moeten ‘invechten’ of bewijzen. Klasgenoten hielden de boot af bij samenwerkingsopdrachten en lieten haar geen presentaties verzorgen, omdat haar taalniveau onvoldoende zou zijn.

In de periode dat onderwijs volgen niet lukt, proberen enkele jongeren andere manieren te vinden om toch verder te komen in hun ontwikkeling door bijvoorbeeld vrijwilligerswerk te doen of informele cursussen te volgen. Een van de respondenten vertelt dat ze series op tv volgde, waaronder Goede Tijden, Slechte Tijden, om zo de Nederlandse taal beter onder de knie te krijgen. Andere respondenten zeggen er minder goed in geslaagd te zijn om in die periode een zinvolle dagbesteding te vinden.

> *Als ik een film keek had ik altijd mijn woordenboek. (meisje)*

> *Ik heb gewoon vier jaar van mijn leven verloren. (jongen)*

4.2 MACHTSRELATIES

Meerdere jongeren geven aan het gevoel te hebben gehad dat zij weinig invloed hadden op belangrijke beslissingen in hun leven, met name ten aanzien van school en huisvesting. Anderen waren op dat moment bepalend voor wat er gebeurde. Dat had soms directe consequenties voor hun toekomstperspectief.

> *Ik heb heel weinig invloed op wat allemaal hier is gebeurd. Men zei vaak: je mag die zelf doen, maar uiteindelijk is het niet zo. Ik moest gewoon doen wat gezegd werd. Ik had geen keus. (jongen)*

> *Verhuizen en het kiezen van een beroep, dat was allemaal niet mijn keus. (jongen)*

Meerdere geïnterviewde jongeren geven aan dat er - achteraf gezien - wel mogelijkheden waren om hun eigen keuzes te maken of naar eigen voorkeuren te handelen, maar dat begeleiders met wie ze daarover in gesprek gingen regelmatig allerlei belemmeringen opwierpen. Vaak vanuit goede bedoelingen, maar zonder jongeren daarin zorgvuldig te informeren of consulteren.

> *Nu achteraf denk ik: heel veel dingen waren mogelijk. Ik kon toen al dit en dat doen. (meisje)*

> *Ja, je wordt eigenlijk niets gevraagd. (meisje)*

Tot slot vertelt een geïnterviewde dat hij gevraagd was om voor een bedrijf te komen werken, maar daarvoor eerst door een algemene screening moest. Hij werd vrijwel direct afgewezen, maar op onduidelijke gronden. Zelf vermoedde hij dat ze zich geen raad wisten met zijn verblijfsdocument en uit gemakzucht besloten hadden tot afwijzing. Na maanden van bellen en druk uitoefenen bleken er inderdaad geen formele gronden te zijn om hem af te wijzen.
Ook een andere jongen geeft aan dat vasthoudendheid en opkomen voor je eigen rechten heel belangrijk is.

> *Ik denk dat het komt doordat ik allerlei procedures heb meegemaakt en dat ik denk: dingen worden niet zomaar geweigerd zonder reden. Als je vaker bij de IND bent geweest, bij justitie, bij allerlei dingen, dan leer je: hoe moet ik mij bewijzen? (jongen)*

> *Ik blijf in mezelf geloven, ik weet dat ik niets verkeerds heb gedaan. (jongen)*

4.3 UITSLUITING OF DISCRIMINATIE

Het is opvallend dat meerdere jongeren aangeven zich soms buiten gesloten te voelen. Uit de verhalen van enkele geïnterviewden komen ook voorbeelden naar boven waarin sprake lijkt te zijn van situaties van machtsmisbruik. Een van de jongeren vertelt regelmatig voor het karretje te worden gespannen van zijn collega. Zijn baas en teamgenoten bagatelliseren de situatie.

> *Ik dacht: dat is niet goed. Toen zeiden de teamleden: Je moet het niet zo serieus nemen, die jongen maakt gewoon een grapje. (jongen)*

Een andere jongen vertelt dat hij vaak niet op de hoogte wordt gesteld van activiteiten op zijn werk.

> *Er is iets aan de hand, maar ik wist van niets. Dus dat is wel vervelend, hoe we met elkaar omgaan. (jongen)*

Meerdere jongeren geven aan te maken te hebben (gehad) met vooroordelen en discriminatie, bijvoorbeeld in de klas of op het werk.

> *Ze vinden dat mijn soep stinkt, terwijl ik het gewoon uit de kantine haal. (meisje)*

> *Ik denk, omdat ze zelf geen leuk leven hadden, dat ik de pineut was, omdat mijn Nederlands niet goed was. De rest was gewoon hier opgegroeid. Ik ben het enige goeie smoesje: makkelijk om te pesten, om te pakken. (meisje)*

4.4 RELATIES OPBOUWEN

De geïnterviewde jongeren bouwen tal van relaties op. Allereerst met lot- en landgenoten, maar later ook met anderen: jong en oud. Dit netwerk raadplegen ze bijvoorbeeld bij belangrijke beslissingen of wanneer ze omhoog zitten.

> *Ze [red. Nederlandse vriendinnen] waren er altijd voor mij. Als ik geld nodig heb en als ik emotioneel iets nodig heb. […] Ik mag nooit twijfelen om hun te bellen als er iets is. Dus ik kon op hen rekenen. (meisje)*

Alle jongeren uit dit onderzoek hebben meegedaan aan een maatjesproject of komen in contact met vrijwilligers die iets willen doen voor vluchtelingenjongeren. Die contacten starten vaak met weinig verwachtingen.

> *In het begin dacht ik: wat is dit allemaal? Voor mij was de vraag: wat is eigenlijk de bedoeling hiervan? Ik had er geen vertrouwen in zeg maar. (jongen)*

Het contact met mensen buiten het asielzoekerscentrum doet de meeste jongeren wel goed.

> *Toen ik meer dingen ging doen met andere mensen die niet dezelfde achtergrond hadden als ik, vond ik dat wel fijn. Het geeft je andere motivatie, andere inspiratie. (jongen)*

> *Ik had een Nederlandse lerares. We bellen nog steeds, e-mailen, verjaardagskaarten. (meisje)*

Enkele jongeren gaan zelf ook actief op zoek naar contacten, via sportverenigingen.

> *Daarom ook overal waar ik ging probeer ik ook te voetballen. Dan heb ik ook contact met die jongens. (jongen)*

De geïnterviewde jongeren doen ook ervaringen op met liefdesrelaties. Die verlopen niet altijd even soepel, vooral vanwege hun onzekere verblijfsstatus. Het niet hebben van een verblijfsvergunning lokt bij de partners van twee jongeren de wens uit om te trouwen.

> *Ze wilde graag dat we gingen trouwen om een verblijfsvergunning te krijgen. Haar moeder ook. Ik zou dat nooit doen. (jongen)*

Een andere geïnterviewde vertelt dat hij uiteindelijk zijn partner in het land van herkomst heeft gezocht en haar over heeft laten komen naar Nederland.

4.5 PROFESSIONELE ONDERSTEUNING

Jongeren vertellen door verschillende organisaties te zijn geholpen, waaronder SAMAH, Vluchtelingenwerk, het ASKV en Nidos. Van hun contactpersonen bij deze organisaties leren zij van alles.

> *Ik heb geleerd hoe je bewijs moet verzamelen. […] Ik denk dat het heel belangrijk is dat je weet: dit is mijn recht, dat moet ik niet opgeven. (jongen)*

Niet alle hulp is prettig. Jongeren noemen meerdere voorbeelden van hulpverleners die in hun ogen tekort schieten of een andere aanpak hadden moeten hebben.

> *Je krijgt veel ondersteuning, maar het is niet zo dat elke ondersteuning een goede bijdrage levert. (jongen)*

> *Voor mij, wat hij anders had moeten doen… Hij had veel eerder tegen mij moeten zeggen: "We moeten stoppen." Maar niet met een brief. {…} Mij uitnodigen bij hem. (jongen)*

Jongeren noemen meerdere voorbeelden van wat maakt dat ze iemand vertrouwen of daadwerkelijk wat aan de hulp hebben. Wat opvalt, is dat goede hulp vooral gekenmerkt wordt door doorzettingsvermogen van de hulpbieder, aldus meerdere jongeren. Daarnaast lijkt goede hulp onlosmakelijk verbonden met of jongeren hoop putten uit de hulp of het contact.

> *Ik heb vaak gedacht: het is voor ons alle twee puzzelen. […] Dat zag ik al lang. Maar dat jullie met mij dat puzzelstuk wilden zoeken, dat was voor mij voldoende om te zeggen: ik zet mij nog [red. in]. […] En dan merk je ook: als je dat volhoudt en je vertrouwen in hen hebt, dan lukt het. (jongen)*

Soms durven jongeren niet goed aan te geven wat ze aan ondersteuning nodig hebben, omdat ze het gevoel hebben dat ze dankbaar moeten zijn voor wat ze hebben. Soms komt dit vanuit henzelf.

> *Ja, aan de ene kant ben je ook blij dat je dan een veilige plek hebt. Dus daar ga je ook niet om zeuren. En wij hebben een andere achtergrond, dan dat je iets krijgt, dan moet je dankbaar zijn. (jongen)*

> *Vooral dat je dan denkt: ok, moet ik hierom zeuren? Of moet ik maar blij zijn? En dan ga je voor de tweede. (meisje)*

Soms roepen vertrouwenspersonen dit zelf op.

> *En als dan iedere keer tegen jou wordt gezegd: wees blij dat je dit hebt. Dan denk je, oke, nou ja, ok. (meisje)*

4.6 JE NIET GEHOORD OF BEGREPEN VOELEN

Gewoon zeggen wat je vindt, is niet voor alle geïnterviewden even eenvoudig. Het merendeel van de jongeren is hierin heel bescheiden, een enkeling durft voor zijn mening uit te komen.

> *Soms zei ik gewoon wat ik vond. Ik sprak nog niet zo goed Nederlands toen, maar ik begreep het gewoon en probeerde het te zeggen. (jongen)*

Telkens weer moeten uitleggen hoe het komt dat je afwijkt van de rest vinden enkele jongeren vermoeiend.

> *Op een gegeven moment dacht ik: ik zeg wel niks meer, want ze snappen het niet.*

Enkele jongeren geven aan dat zij zich niet altijd gehoord voelden door hun begeleider.

> *Dat ze dan jou zien als een soort iemand die geen mening heeft of niets te willen heeft. (meisje)*

> *Dat die [red. mentor] een naaimachine ging kopen. En dan denk ik: dat vind ik helemaal niet leuk! Of wil je gaan schaatsen? Nee! (meisje)*

Enkele jongeren zoeken daarom steun bij landgenoten. Aan hen hoef je weinig uit te leggen.

4.7 WAT LEREN WE HIERVAN?

>> Je weg vinden in een nieuw land, in afwachting van een verblijfsvergunning, leidt ertoe dat veel jongeren het gevoel hebben lang stil te hebben gestaan in hun ontwikkeling en participatie in de samenleving. Dit heeft invloed op hun zelfbeeld.

>> Jongeren zijn gebaat bij professionele begeleiding bij hun ontwikkeling. Echter, niet alle hulp werkt of is prettig. Het feit dat er verschillende organisaties zijn die – ieder op hun eigen manier en met hun eigen aanbod – ondersteuning bieden is voor veel jongeren een uitkomst. Door de complexiteit van hun hulpvraag (die vaak meerdere levensdomeinen beslaat) hebben zij vaak met meerdere organisaties contact om hun toekomstperspectieven te vergroten.

>> Jongeren vinden het belangrijk dat ze serieus worden genomen in hun wensen en behoeftes. Dat betekent niet dat ze altijd hun zin willen krijgen. Het volstaat vaak al om uit te leggen waarom iets niet kan.

>> Het is belangrijk dat jongeren zich gesteund voelen in hun keuzes, ook al is dit misschien niet de keuze die de begeleider zou maken. Jongeren hechten veel waarde aan de mening van personen waar ze tegen opkijken of waarvan ze verwachten dat die meer weten dan zij.

>> Hoop en mensen die hoop bieden door zich vast te bijten in hun vraagstukken houdt veel jongeren op de been. Denken in mogelijkheden is daar onlosmakelijk mee verbonden.

>> Relaties opbouwen is belangrijk om je thuis te voelen in een nieuwe omgeving, maar tegelijkertijd een uitdaging in een onstabiele situatie of als je niet weet wat de ‘sociale’ regels zijn.

>> Jongeren voelen zich regelmatig anders of buitengesloten en vinden het soms lastig in te schatten of dit te maken heeft met hun achtergrond. Contact met lotgenoten, maar ook uitleg van de situatie, helpt jongeren om beter te begrijpen wat er gebeurt.

>> Jongeren hebben behoefte aan informatie over hun rechten en plichten, bijvoorbeeld ten aanzien van onderwijs, werk en huisvesting. Professionals maar ook ervaringsdeskundigen kunnen hierin een belangrijke rol spelen.

>> Jongeren die zelf actief betrokken zijn bij het regelen van zaken leren vaardigheden die later van pas komen wanneer zij vastlopen in de bureaucratie rondom onderwijs, werk en huisvesting.

Tips van jongeren aan jongeren

Ik zou adviseren om naar een instelling te gaan die jonge asielzoekers helpt. En niet stil te blijven [staan]. En zo snel mogelijk goed de taal te spreken. En nooit bang te zijn voor de mensen hier.

Doe wat je wil doen, zeg wat je wilt zeggen. En vooral lef hebben en wel durven te praten.

Tips van jongeren aan professionals en vrijwilligers

Goed luisteren, goed naar de situatie van de jongeren kijken. Kijken wat de mogelijkheden zijn.

WANNEER BEN JE GEÏNTEGREERD?

Alpha worstelde jaren geleden met een groot vraagstuk: wanneer ben je geïntegreerd? Hij vertelt: “Ja, ik wist wel wat integratie was, maar de betekenis van integratie was zo breed. Niemand kan jou precies zeggen wat integratie is. Ik had toen gewoon de vraag: wanneer ben ik geïntegreerd?” Hij vertelt dat hij destijds met allerlei mensen in gesprek is gegaan, maar geen eenduidig antwoord kreeg. “Veel mensen denken: als je hier woont, je heb een huis, je hebt werk en je betaalt jouw belasting, dan ben je geïntegreerd. Voor mij was integratie meer dan dat. Misschien ben ik te ver gegaan, tot assimilatie.”

Met hulp van SAMAH organiseerde hij een debat over integratie met als doel antwoorden te vinden. Hij vond het resultaat destijds teleurstellend, want een eenduidig antwoord kreeg hij niet. Wel een breder begrip, zoals hij dat zelf noemt. Nu, jaren later, is het nog steeds een puzzel maar maakt het hem minder uit. “Ik zit daar niet constant aan te denken. […] Ik heb toch geen antwoord. […] Maar voor jongeren die net in Nederland zijn of voor jongeren die een paar jaar in Nederland zijn maakt het wel uit. Zij willen weten: ben ik wel geïntegreerd in Nederland? Hoor ik bij die mensen die zijn geïntegreerd in Nederland? […] Want je denkt: als ik geïntegreerd ben, word ik meer geaccepteerd, bereik ik meer.”

GAAP
OK, EEN BEETJE BEZOEK IS GEZELLIG...
MAAR ALTIJD?
IK BEN BLIJ DAT IK HIER MAG WONEN, MAAR KLEIN IS HET WEL.
HET ZOU ZO FIJN ZIJN OM EEN EIGEN HUIS TE HEBBEN. NIET GROOT...
ERGENS WAAR DE WOONKAMER NIET OOK MIJN SLAAPKAMER IS.
WAAR IK RUIMTE HEB OM TE KOKEN ...
EEN HUIS VINDEN IN DEZE STAD IS NIET MAKKELIJK.
IK ZOU HIER GRAAG BLIJVEN.
IK KEN DE BUURT HIER...
HOI!
... MIJN VRIENDEN WONEN HIER.
HÉ!
MAAR DE WACHTLIJSTEN ZIJN ERG LANG,
EN IK KOM NERGENS VOOR IN AANMERKING.
TE HUUR
€€€€
TE HUUR
TE HUUR
€€€€
IK BLIJF DUS ZOEKEN.

5. VEERKRACHT EN DOORZETTINGSVERMOGEN

Tijdens de gesprekken met de jongeren die meewerkten aan dit onderzoek kwam veelvuldig de vraag naar boven hoe zij toch telkens weer de kracht vinden om hobbels te nemen, door te gaan en positief gestemd te blijven. Met andere woorden: hoe behouden en vergroten zij hun veerkracht? Waar komt dat doorzettingsvermogen vandaan? Een aantal jongeren benoemt heel concreet de motiverende kracht die uitgaat van het idee dat je met 1-0 achterstaat als je ergens opnieuw begint. Zij willen zich extra bewijzen. Andere jongeren hebben moeite om kracht te putten uit dat gegeven. Zij ervaren het als discriminatie en worden er vooral kwaad om. Wat opvalt is dat een aantal jongeren heel duidelijk stelt dat ze zelf de motor tot vooruitgang zijn. Anderen zeggen dat ze nooit zo ver waren gekomen zonder de hulp van anderen.
In dit hoofdstuk komen jongeren aan het woord over hoe je zelfvertrouwen krijgt of behoudt en welke rol opvoeding en het land van herkomst spelen als het gaat om (behoud van) veerkracht.

5.1 ZELFVERTROUWEN

Enkele jongeren geven aan dat het hielp dat zij naast het dagelijks reilen en zeilen ook dingen deden waarin zij zelf geloofden en waar zij hun stem mee konden laten horen. Een van de jongeren vertelt actief te zijn geweest als belangenbehartiger waarvoor zij internationale conferenties mocht bezoeken. Die goede ervaringen straalden ook door in de andere levensdomeinen, bijvoorbeeld op school waar haar klasgenoten enige bewondering voor haar internationale contacten niet konden verbergen.

> *Eerst nadenken wat je wilt en dan eraan werken, in die richting gaan. Zorgen dat niemand je van je doel haalt en recht ernaar toe werken. De kracht en de wil vinden om iets te bereiken. (jongen)*

> *Als je niet nieuwsgierig bent naar nieuwe dingen, dan komt er ook geen groei. (meisje)*

Andere jongeren putten kracht uit het contact met anderen, die hen motiveren om aan hun doelen te werken of hun plannen te realiseren.

> *Dus die mentor zei tegen mij: je moet zelf vechten voor wat jij wil. (meisje)*

> *Dat vind ik wel heel belangrijk, als je met je toekomst bezig bent, ondersteund worden door iets of iemand. Want in je eentje kan je ook echt niet alles. Je krijgt iets uit elke hoek. (jongen)*

Een van de geïnterviewden heeft meerdere malen in vreemdelingenbewaring gezeten en vertelt dat de bezoeken van zijn begeleider, de telefoontjes met zijn maatje en de post van zijn buren hem op de been hielden en hem vertrouwen gaven dat er nog een toekomst was.

Sommige geïnterviewden hebben het idee dat zij zich extra moeten bewijzen, bijvoorbeeld op school of op hun werk. Zij halen daar motivatie uit.

> *Het helpt mij om af en toe meer een doorzetter te zijn, om meer sterker te zijn, om echt dingen te doen. (jongen)*

Enkele geïnterviewden geven aan dat het hen wel geholpen zou hebben te weten dat sommige zorgen van tijdelijke aard zijn.

> *Ik denk nu zelf dat ik het wel fijn had gevonden als er iemand was die daarop [ervaren moeilijkheden] wil zeggen: […] dat is hoe het gaat. Maar uiteindelijk gaat het wel over. (meisje)*

> *Dat komt goed. Het is niet persoonlijk. […] Want dan op een gegeven moment denk je dat het echt aan jou ligt. (meisje)*

5.2 VAN VER MEEGENOMEN

Zeven van de negen jongeren vertellen over de houvast die ze halen uit vaardigheden of ervaringen die ze hebben meegekregen van hun ouders of anderen in het land van herkomst. Zowel in het vinden van hun weg in Nederland als later tijdens hun studie komen deze van pas.

> *Doorzettingsvermogen heeft geholpen en dat hadden mijn ouders wel. (jongen)*

> *Ja, een groot gedeelte van de school keek bewonderend naar mijn techniek, want ik heb in mijn land van herkomst gewerkt, dus ik weet al veel verschillende manieren. (meisje)*

> *Als ik geen Afrikaanse kracht had, dan was ik al onder de grond. (jongen)*

Sommige jongeren ervaren een cultuurclash. Zo was een van de geïnterviewde jongeren geschokt toen ze ontdekte dat je een hoogleraar kritisch mag bevragen of zelfs tegen mag spreken. Een andere geïnterviewde heeft van haar ouders geleerd dat ze altijd moet waarderen wat ze heeft. Maar gezien de moeilijke omstandigheden waarin zij verkeert, kan ze dat maar moeilijk opbrengen.

> *Toen ik een vriend had, zeiden mijn Nederlandse pleegouders dat hij mee mocht op vakantie. Dan denk ik: "Zijn jullie gek? Hoezo mee op vakantie. We zijn nog niet getrouwd?" En dat heeft ook weer met mijn opvoeding te maken. (meisje)*

> *Naarmate je dan ouder wordt, dan denk ik: O ja, nee. Dat heb ik van mijn land. En dat wil ik ook zo houden. (meisje)*

Uit de gesprekken komt duidelijk naar voren dat met het verstrijken van de tijd de geïnterviewde jongeren hun achtergrond telkens weer opnieuw (leren) waarderen.

5.3 WAT LEREN WE HIERVAN?

>> Jongeren komen een heel eind door te vertrouwen op hun eigen kracht en te putten uit eigen motivatie. Toch blijkt uit het merendeel van de verhalen dat steun vanuit de omgeving een hele belangrijke rol speelt in het behouden van veerkracht.

>> Jongeren starten in Nederland met een achterstand en ervaren dat ook zo. Voor sommige jongeren is dat een extra drijfveer om heel hard aan de slag te gaan. Voor andere jongeren werkt dat demotiverend: zij worden boos en voelen zich slachtoffer van de situatie.

>> Lastige situaties zijn beter vol te houden als jongeren weten dat ze tijdelijk van aard zijn. Daarbij zijn de ervaringen van jongeren die hen zijn voorgegaan (ervaringsdeskundigen) ondersteunend.

>> Jongeren vormen hun identiteit en (moreel) referentiekader mede op basis van kennis en ervaringen die zij in het land van herkomst hebben opgedaan. De normen en waarden die jongeren van huis uit mee hebben gekregen zijn vaak ondersteunend: zij putten daar kracht of hoop uit. Niet zelden leiden ze ook tot morele dilemma's: hoe om te gaan met situaties waarin er wat anders van jongeren verwacht wordt?

Tips van jongeren aan jongeren

Blijven studeren, nooit opgeven wat je droomt, wat je wilt worden, wat je wilt doen. Je moet het gewoon doen, je moet gewoon verder. En nooit opgeven.

Wat is zou meegeven is vooral jezelf blijven, vooral respect hebben voor anderen en de dingen die je krijgt. Respect hebben is een goede basis om te werken aan je toekomst.

Dus daarom zeg ik respect en geloven in jezelf, jezelf zijn, dat geef ik mee aan mensen die nu bezig zijn in zo'n situatie. En elke kans pakken, die ze krijgen. Want vaak zijn de kleine dingen die we krijgen – wat moet ik ermee? – en dan pak je 'em niet. Maar ja, de kleine kans die je vandaag krijgt, en nog een kleine morgen, straks kan je er een hele grote kans van maken, er iets mee doen.

Ik adviseer ze gewoon om positief te blijven, goeie dingen doen, studeren, dat is belangrijk, ook als jij teruggestuurd wordt [naar het land van herkomst].

Het enige advies dat ik tegen jongeren zou zeggen, die druk maken om integratie: leer de Nederlandse taal heel goed. Want als jij de Nederlandse taal heel goed onder de knie hebt, dan kom je heel ver gewoon. Dan kan je meer doen dan veel dingen. Blijf gewoon jouzelf, respecteer de ander zoals ze zijn. Als jij dit gewoon hebt, dan kom je heel ver.

Tips van jongeren aan professionals en vrijwilligers

Ja, mensen die in moeilijke situatie zijn uitnodigen. Gewoon een soort feestje organiseren. Daarna al die mensen die geen verblijfsvergunning hebben en ook een paar die verblijfsvergunning hebben uitnodigen en die mensen die verblijfsvergunning hebben, gewoon een kort verhaal geven. Gewoon een korte uitleg, dat mensen niet moeten opgeven. Want wij waren ook in hun positie. Is soms goed genoeg, snap je.

6. ZORGEN VOOR DE TOEKOMST

Aan jongeren is ook gevraagd vooruit te kijken: hoe zien zij nu hun toekomst? Wat zouden zij nog graag willen bereiken? Wat hebben ze nodig om dat te bereiken? Een deel van de jongeren vertelt hard te werken aan een concreet toekomstperspectief en daarmee dus te zorgen voor toekomst. Een ander deel van de jongeren heeft meer moeite piketpaaltjes te slaan en maakt zich zorgen om de toekomst.

6.1 DOELLOOS

Meerdere jongeren die meewerkten aan dit onderzoek geven aan niet goed te weten wat ze in de toekomst nog graag willen bereiken omdat zij al een groot doel hebben bereikt: het volgen van een bepaalde opleiding bijvoorbeeld. Of het verkrijgen van een verblijfsvergunning.

> *Als ik nu terugdenk aan tien jaar geleden: geen Nederlands, geen Engels, [mijn eigen taal] op lage[re] schoolniveau. En nu heb ik kunnen afstuderen aan een Hbo opleiding. Toen was mijn doel duidelijk. […] Nu weet ik niet wat ik wil en dat is moeilijk. (meisje)*

> *Ik was zo blij gewoon [red. met verblijfsvergunning]. Aan de andere kant voelde ik mij helemaal ontzettend leeg gewoon. (jongen)*

Het ontbreken van een concreet doel voelt voor hen onaangenaam en verwarrend. Een enkele jongere geeft aan dat dromen bedriegen, en dat het beter is uit te gaan van het hier en nu.

> *Dromen is bedriegen. Soms heb je hoop of droom je over iets, maar je kunt het niet bereiken. Frustrerend zeg maar. Dus leerde ik leven met wat ik heb en vanuit daar ging ik verder. (jongen)*

Op zoek naar invulling van hun leven en motivatie om aan concrete doelen te werken, noemen de meeste jongeren dat zij dat vooral bereiken door contact met anderen. Dat vergroot hun referentiekader en brengt hen op nieuwe ideeën.

> *Je kunt naar iemand kijken, naar mensen kijken om iets van ze te leren. (jongen)*

> *Maar ik ben wel nieuwsgierig naar het leven van mensen. Niet hoe ze leven thuis, wat ze doen, maar hoe we met elkaar zijn. […] Waar dingen misgaan, dan wil ik achterhalen waarom, hoe dat komt. (jongen)*

6.2 CARRIÈRE MAKEN

Enkele jongeren hopen via een vervolgstudie verder te komen in hun professionele carrière. Twee van hen volgen momenteel een Hbo opleiding naast hun werk. Zij hopen na hun opleiding voor een andere, hogere functie in aanmerking te komen. Beide geïnterviewden worden daarin minimaal gefaciliteerd door hun werkgever en vertellen vooral op eigen kracht zo ver te zijn gekomen.

> *Als ik meer naar hun (red. werkgever) zou luisteren, zou ik zeggen: "ik stop ermee". Maar ik wil het, dus ik doe het toch. (jongen)*

> *Het werk wat ik aan het doen was werd routinewerk. Dus ik wilde meer. Om dat te doen, moest je meer in je mars hebben, dus daarom ben ik die andere opleiding gaan doen. (jongen)*

Twee andere jongeren willen een Mbo opleiding volgen. Een van hen hoopt van daaruit verder te kunnen studeren met als doel uiteindelijk bij de overheid te kunnen gaan werken. De ander hoopt door te kunnen groeien in zijn huidige werk.

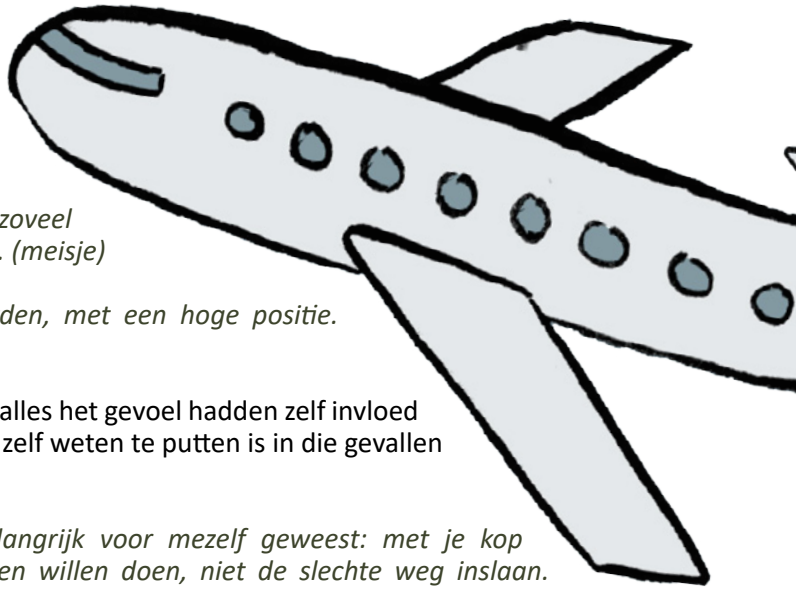

> *Ik ben een meisje dat niks weet en ik wil nog zoveel mogelijk leren. In die zin ben ik heel hebberig. (meisje)*

> *Eigenlijk wil ik gewoon heel succesvol worden, met een hoge positie. (jongen)*

Een deel van de jongeren geeft aan dat ze ondanks alles het gevoel hadden zelf invloed te hebben op hun carrière. De kracht die ze uit zichzelf weten te putten is in die gevallen groot.

> *Maar eigenlijk vind ik, ikzelf ben heel belangrijk voor mezelf geweest: met je kop geconcentreerd blijven, vooruit kijken, dingen willen doen, niet de slechte weg inslaan. (jongen)*

> *Eigen kracht en, geloof je kunt alles aan me geven, of je betaald een opleiding voor mij...maar als je geen eigen kracht insteekt, dan wordt het ook niets. Dus daarom heb ik eigen kracht gekozen. Voor dingen die ik doe, denk ik dat je ze met eigen kracht doet, anders doe je het niet. (meisje)*

6.3 RUST CREËREN

Meerdere jongeren hopen meer rust en minder stress te ervaren in de toekomst. Problemen op het werk en in relaties kosten hen veel energie. Ook nare ervaringen in het land van herkomst, soms meer dan tien jaar geleden, blijven rondspoken in hun hoofd.

> *Ik wil gewoon straks een gezin hebben, dat wel. Mooi werk hebben, een rustig leven hebben, zonder problemen, zonder stress. Stress gaat nooit voorbij, maar ik hoop dat het een beetje rustig wordt. Ja, zoiets. (jongen)*

> *Ik heb ook tegen de psychiater gezegd: "Heb je geen medicijn dat ik dit gewoon kan vergeten in één keer?" Hij zegt van niet, nee. Dat is wel jammer, ja. (jongen)*

Ook noemen meerdere jongeren het belang van focussen en niet te veel willen weten.

> *Ik wil niet mijn hoofd gek maken met dingen waar ik niets aan heb. (jongen)*

6.4 ONGEWOON GEWOON

Uit de verhalen van de geïnterviewde jongeren komt naar voren dat het merendeel er in slaagt mee te komen in de Nederlandse samenleving. Toch lopen zij nog regelmatig vast in situaties, waarin ze niet goed weten hoe het tij te keren. Dat zijn situaties op school, op het werk of rondom de opvoeding van hun kinderen. De meeste jongeren die hebben meegewerkt aan dit onderzoek hebben inmiddels een netwerk opgebouwd bij wie zij terecht kunnen voor advies of hulp. Toch geven meerdere jongeren aan een organisatie te missen bij wie ze terecht kunnen als hun netwerk tekort schiet.

> *Wij blijven erge dingen meemaken. (meisje)*

> *Nog steeds heel veel mensen hebben problemen. […] Ik vind het jammer dat veel organisaties niet kunnen helpen. Ze weten niet waar ze heen moeten. (meisje)*

6.5 WAT LEREN WE HIERVAN?

>> Jongeren zijn gewend toe te werken naar een concreet doel of lang gekoesterde wens: het verkrijgen van een verblijfsvergunning, het behalen van een graad of het krijgen van kinderen. Als dit doel bereikt is, ontstaat soms een (onverwachte) leegte. Jongeren worstelen met het invullen van die leegte.

>> Jongeren kunnen ook jaren na hun aankomst in Nederland last blijven houden van ervaringen in het verleden. Dat kunnen traumatische ervaringen in het land van herkomst zijn, maar ook ervaringen die zijn opgedaan in Nederland zoals bijvoorbeeld het eindeloos wachten op een verblijfsvergunning of de wetenschap dat zij niet het opleidingsniveau hebt bereikt dat zij hadden kunnen of willen bereiken.

>> Ondanks het feit dat jongeren door de jaren heen een netwerk hebben opgebouwd, worden ze geconfronteerd met stressvolle situaties waarin hun netwerk ontoereikend blijkt om tot oplossingen te komen. Jongeren weten dan niet goed waar ze terecht kunnen voor vragen of advies.

...MAAR DIE TWEEDE BAAN WAS EEN GOEIE ZET.
VEEL TIJD HOU IK NIET OVER ...
ALS HET ME LUKT OM TIJD TE VINDEN, KAN IK NU NUTTIGE OF LEUKE DINGEN DOEN-
ZOALS RIJLES NEMEN!
OOK KAN IK AF EN TOE DE STAD IN OM TE DANSEN...
...EN TE DATEN!
IK ZOU GRAAG EEN VASTE VRIENDIN WILLEN...
...MAAR IK DENK DAT MIJN LEEFTIJD ME TEGEN-ZIT.
VEEL VROUWEN VAN MIJN LEEFTIJD DIE EEN RELATIE ZOEKEN, WILLEN OOK SNEL KINDEREN...
MAAR IK MOET NOG RUST VINDEN VOOR MEZELF,
VOOR IK AAN EEN GEZIN BEGIN.
IK MOET ECHT EVEN VAN HET LEVEN GENIETEN.
IK ZOU ZÓ GRAAG OP REIS GAAN.
MAAR DE IND (IMMIGRATIE- EN NATURALISATIE-DIENST) HEEFT EEN FOUT GEMAAKT OP MIJN VERBLIJFSVERGUNNING.
DE GEBOORTEDATUM KOMT NIET OVER EEN MET DIE OP MIJN PASPOORT.
REIZEN MAG DUS NIET,
EN OM HET RECHT TE ZETTEN MOET IK WEER DOOR EEN BERG PAPIERWERK.

7. CONCLUSIE EN AANDACHTSPUNTEN

We begonnen dit onderzoek met de vraag hoe jongeren nu concreet aan toekomstperspectief werken? En met de vraag: wat wordt nu precies bedoeld met empowerment?
Uit de verhalen van de geïnterviewde jongeren komt duidelijk naar voren dat creëren van toekomstperspectief niet alleen een kwestie is van zelf hard aan de slag gaan en grip krijgen op je situatie, maar dat context waarin jongeren dat proberen veel invloed heeft op dit perspectief en de veerkracht van jongeren. In dit hoofdstuk noemen we enkele centrale vraagstukken en aandachtspunten die voortkomen uit dit onderzoek, in de wetenschap dat we daarmee niet volledig zullen zijn.

7.1 HET BELANG VAN INFORMATIE

Uit ons onderzoek komt duidelijk naar voren dat jongeren behoefte hebben aan informatie om grip te krijgen op hun situatie en vervolgens keuzes te kunnen maken die bijdragen aan hun toekomstperspectief. Dit betreft informatie over rechten en plichten, maar ook informatie over de 'mores' die van hen worden verwacht en de bureaucratie waar zij mee te maken krijgen. Hoe te weten wanneer je welke informatie nodig hebt en of de informatie betrouwbaar is, blijkt voor de jongeren in dit onderzoek een lastige kwestie. Uit de verhalen van de geïnterviewde blijkt dat naarmate zij hier meer ervaring in opdoen en deelgenoot worden gemaakt van het proces van informatievergaring, zij beter in staat zijn zelf informatie te verzamelen en deze op waarde te schatten. Zij putten hiervoor uit verschillende informatiebronnen.

7.2 DE PARADOX VAN DANKBAARHEID

Alle jongeren uit dit onderzoek geven aan gevoelens van dankbaarheid te (hebben) ervaren na aankomst in Nederland voor het feit dat hen onderdak, begeleiding en onderwijs is aangeboden. Dit gevoel wordt vaak versterkt door normen en waarden die jongeren van hun ouders hebben meegekregen. Dankbaarheid ervaren geeft jongeren enerzijds een positief gevoel: de aandacht gaat uit naar wat jongeren wel hebben in plaats van niet en brengt hen bewust in het hier en nu. Anderzijds kan dankbaarheid voor jongeren ook een belemmering vormen om zich verder te ontwikkelen, omdat het eigen keuzes en wensen in de weg zit. Dankbaarheid voelt dan als een verplichting naar de ander: bijvoorbeeld de hulpverlener of Nederland in zijn geheel. Soms wordt dit verplichtende karakter zelfs bevestigd door anderen ("wees blij met wat je hebt") of kunnen daardoor ongelijke machtsverhoudingen ontstaan.
Meer aandacht voor deze paradox in de hulpverlening en het contact met jongeren leidt er in ieder geval toe dat verwachtingen over en weer helder worden. In het verlengde daarvan is het belangrijk dat we ons bewust zijn van de machtsverhoudingen in het contact met jongeren en deze bespreekbaar maken waar mogelijk.

7.3 JONGEREN EEN STEM GEVEN

De jongeren die hebben meegewerkt aan dit onderzoek noemen verschillende voorbeelden van situaties waarin zij weinig inspraak of invloed hadden op belangrijke beslissingen die werden genomen. Zij wijten dit deels aan hun eigen bescheidenheid of onwetendheid, maar noemen ook het onvermogen van sommige hulpverleners, mentoren of vrijwilligers om 'echt' te luisteren, goed door te vragen of hen zorgvuldig te informeren. Het is belangrijk te achterhalen welke mogelijke oorzaken hierachter schuilen. Zijn deze betrokkenen onvoldoende geïnteresseerd? Willen zij de jongeren in bescherming nemen?

Achten zij jongeren zelf onvoldoende in staat beslissingen te nemen en zo ja, wat maakt dat zij dat vinden? Meer zicht krijgen op deze aannames of veronderstellingen, biedt ook mogelijkheden om deze te weerleggen of te doorbreken. Wanneer we jongeren als gesprekspartner erkennen en betrekken, ervaren ze dat hun gevoelens en ervaringen ertoe doen, ook als niet al hun wensen en behoeftes vervuld kunnen worden (Singer, Uzozie & Zeijlmans, 2014).

7.4 ONZEKERE TOEKOMST MAAKT TERUGHOUDEND

In dit onderzoek komt duidelijk naar voren dat de onzekere toekomst jongeren terughoudend kan maken, zowel in het contact met anderen als in het actief participeren in het sociale en maatschappelijke leven. Ook het ontbreken van concrete doelen is voor veel jongeren uit dit onderzoek onprettig.
Het is belangrijk dat jongeren worden geholpen om hiermee om te gaan en dat zij - ondanks de soms uitzichtloze situatie - tot concrete, haalbare doelen komen waaraan zij kunnen werken.

7.5 VERGROTEN VAN REFERENTIEKADER

Het is zinvol om na te denken over hoe referentiekaders van jongeren (en de mensen om hen heen) tot stand komen en welke invloeden daarvan uitgaan. Vrijwel alle jongeren in dit onderzoek kunnen voorbeelden noemen van situaties waarin zij zich anders voelden, niet gehoord, minderwaardig of zelfs gediscrimineerd. De geïnterviewden noemen voorbeelden van situaties waarin zij bijvoorbeeld (al dan niet bewust) niet geïnformeerd waren, of geconfronteerd werden met vooroordelen over hun capaciteiten of gebruiken. Maar is dat specifiek voor hun situatie, voorkomen of achtergrond? Of hebben we daar allemaal wel eens mee te maken? Waar wordt de grens overschreden en welke grens is dat dan?

Referentiekaders vormen zich door contact met anderen. Of, zoals een van de geïnterviewden het verwoordt, door kennis te maken met andere leefwerelden en daarvan te leren. Veel organisaties zetten hier al actief op in door jongeren in contact te brengen met maatjes, coaches en gastgezinnen.

7.6 BENUTTEN VAN ERVARINGSDESKUNDIGHEID

De jongeren die meewerkten aan dit onderzoek geven zelf aan hoe belangrijk het is om ook 'met elkaar' te praten over eigen ervaringen met je weg vinden en de belemmeringen die je daarin tegenkomt. Zij hebben zelf behoefte (gehad) aan contact met lotgenoten, maar willen zich ook inzetten voor anderen. Uit onderzoek weten we dat steun geven aan anderen ook bijdraagt aan veerkracht (Driessens en Van Regenmortel et al., 2013). Deze zogenaamde ervaringsdeskundigheid (nog meer) benutten is daarmee een belangrijk aandachtspunt.

7.7 HET BELANG VAN CHANGE MAKERS

Opvallend is dat bij bijna alle jongeren één of soms meerdere personen in hun sociale netwerk een groot verschil hebben gemaakt in hun leven. Wie deze persoon is, verschilt, soms is het een docent, soms is het een mentor en weer in andere gevallen is het een buurman, een maatje of gastgezin. Die ene persoon die in ze geloofde en ze de energie gaf om door te zetten als het even niet meer lukt. Die ene persoon die zich hardmaakt voor jou, als je zelf dacht dat de situatie hopeloos was. Die ene persoon waar je echt jezelf kan zijn en mag zeggen wat je denkt. Die ene persoon die met je nadenkt over hoe je jouw doel kan bereiken. Deze zogenaamde 'change makers' werven is een uitdaging, omdat die niet uitgetekend kan worden in een eenduidig profiel. Het is zinvol campagnes op te zetten om het algemeen bewustzijn te vergroten dat iedereen zo'n changemaker kan zijn voor een ander.

7.8 MONITORING VAN VOORMALIGE AMA'S

Om (nog) beter te begrijpen hoe jongeren dagelijks werken aan eigen regie en invloed, is het zinvol deze groep te blijven volgen. De inzichten die dat oplevert kunnen helpen om belemmeringen in het systeem rondom deze jongeren bespreekbaar te maken en aan te pakken. Maar ook leggen ze belemmeringen bij jongeren zelf bloot waarmee zij aan de slag kunnen. De mogelijkheden voor (doelgroep)specifieke ondersteuning voor de jongeren die al jaren in Nederland wonen zijn echter minimaal. Er is geen mentor meer aan wie zij dingen kunt vragen of een belangenbehartiger die hen met expertise en middelen ondersteunt. Dat is een gemis en zou alsnog concrete invulling moeten krijgen in een vorm die voor alle voormalige AMA's toegankelijk is.

7.9 DE COMPLEXITEIT VAN EMPOWERMENT

De verhalen van de jongeren doen je realiseren dat regie krijgen op je eigen leven en je onderdeel van de samenleving voelen voor veel jongeren nog een dagelijkse struggle is. Wie ben ik? Wat kan ik? Wat mag ik? Wat moet ik? Wat wil ik? Wat wordt er van mij verwacht? Deze vragen kunnen jongeren niet louter zelf beantwoorden. De antwoorden worden medegevormd door de mensen om hen heen en de systemen waar zij deel van uitmaken. Zij zijn dus niet statisch, maar continu in beweging.
Dat maakt dat empowerment onlosmakelijk verbonden is met een gedeelde verantwoordelijkheid en verschillende vormen kan aannemen naargelang de context (Driessens, & Van Regenmortel, 2013).
Het is belangrijk dat we ons realiseren dat empowerment inhoudt dat jongeren niet alleen een eigen stem ontwikkelen, maar ook in staat zijn die eigen stem te gebruiken in sociale interacties en met hun stem invloed en inspraak hebben op politiek-maatschappelijk niveau (Van Hoorik, 2012). Concreet betekent dat voor alle betrokkenen (op alle niveaus) bij de opvang en begeleiding van AMA's een complex 'evenwichtsspel' tussen streven naar autonomie van jongeren en verbondenheid (Driessens, & Van Regenmortel, 2013). Dit vraagt om (verdere) deskundigheidsvordering van professionals en vrijwilligers die met AMA's werken; methodieken en instrumenten die ingezet kunnen worden ten behoeve van het empowermentproces; en (participatief) actieonderzoek om samen met betrokkenen de context van empowerment van AMA's te onderzoeken en begrijpen, om zo tot oplossingen te komen voor complexe problemen die ontstaan.

Nawoord

Op uitnodiging van Pakhuis de Zwijger[4] zijn de uitkomsten van dit onderzoek gepresenteerd op woensdag 9 november 2016 in het kader van het themaprogramma De Vluchtroute. Onder de ruim 90 aanwezigen waren vertegenwoordigers van onder andere opvangorganisaties voor AMA's, onderwijsinstellingen met schakelklassen, huisvestingsprojecten voor jonge vluchtelingen en organisaties voor geestelijke gezondheidszorg. Ook voormalige vluchtelingen waren ruim vertegenwoordigd: een aantal van hen was ooit zelf als AMA naar Nederland gekomen.

Er ontstond die avond een open dialoog over de complexiteit van de opvang en begeleiding van deze jongeren. De bevindingen uit dit rapport werden door velen – soms uit eigen ervaring - herkend. Er zijn tal van initiatieven om jongeren te ondersteunen bij hun integratieproces. Daarbij worden ook innovatieve wegen bewandeld, bijvoorbeeld op het gebied van huisvesting zoals het project Startblok Riekershaven in Amsterdam, waar vluchtelingen samenwonen met Nederlandse jongeren. Naar voren kwam dat het soms een zoektocht is hoe deze trajecten het beste vormgegeven kunnen worden. Hoe zorg je voor structuur zonder alles in regels vast te leggen? Hoe kunnen professionele dienstverleners en vrijwillige initiatieven (nog) beter samenwerken? En hoe zorgen we ervoor dat AMA's ook kind kunnen zijn, terwijl het huidige opvangmodel hen dwingt zich als (jong) volwassene te gedragen?

En wanneer de leeftijd van 18 jaar wordt bereikt, worden jongeren - tot grote zorg van de aanwezigen - losgelaten door (jeugd)hulpverleners en mentoren. Slechts bij uitzondering is sprake van georganiseerde nazorg, terwijl veel jongeren nog onvoldoende grip hebben op hun leven en problemen voortduren of ontstaan.

Onder de aanwezige organisaties is breed draagvlak voor meer discretionaire ruimte voor organisaties en professionals om soms buiten de gebaande paden te treden om daadwerkelijk verschil te kunnen maken in de toekomstperspectieven van alleenstaande minderjarige asielzoekers en vluchtelingen. Het actief betrekken van ervaringsdeskundigen bij de huidige vraagstukken rondom de opvang en begeleiding van AMA's kan dat proces versterken.

4 Pakhuis de Zwijger is een culturele organisatie in Amsterdam en maakt complexe maatschappelijke vraagstukken bespreekbaar door een platform te bieden aan sprekers die informeren, inspireren en creëren. Van de bijeenkomst is ook een opname gemaakt. Zie https://vimeo.com/191006355

LITERATUURLIJST

>>Defence for Children & UNICEF (2013) Bescherming alleenstaande minderjarige vreemdelingen in de knel. Zorgpunten & aanbevelingen bij de herijking van het beleid. Leiden: Defence for Children

>>Driessens & Van Regenmortel, K. & Regenmortel, T. van (2013). Bindkracht in armoede. Leefwereld en hulpverlening. Tielt: LanooCampus

>>Hoorik, I. van (2012). (Hoe)werkt talentontwikkeling bij risicojongeren? Bouwstenen voor nader onderzoek. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut

>>Hylla, Y. (2013). If you are not curious, you won't grow! A small-scale qualitative research project based on interviews with four young refugees living in the Netherlands on their perspectives regarding the question. Berlin: Freie Universität Berlin, FB Erziehungswissenschaften und Psychologie/European Master in Childhood Studies and Children's Rights (EMCR)

>>Pozzo, M. (2013). Not all fingers are similar: rights, access, and Participation of Asylum Seeking Youth (aged 12-23) in the Netherlands. VU Universiteit van Amsterdam. Masterscriptie

>>Singer, E., Uzozie, A. & Zeijlmans, K. (2014) Nooit meer zo alleen. Wennen in een pleeggezin. Amsterdam: Stichting Alexander en Universiteit van Amsterdam

>>Staring, R. & J. Aarts (2010). Jong & Illegaal in Nederland. Voormalige alleenstaande minderjarige vreemdelingen en hun onrechtmatige verblijf in Nederland. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers

Over Vrienden van SAMAH

In 1999 werd Stichting Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers Humanitas (SAMAH) opgericht met als doel participatie van (voormalige) alleenstaande minderjarige asielzoekers in de leeftijd van 12-25 jaar te bevorderen en hun positie in Nederland te verbeteren. Als onafhankelijke stichting zette SAMAH in de periode van 1999-2009 tientallen projecten voor en met AMA's op, uitgevoerd door professionals en vrijwilligers. Meer dan 5000 jongeren hebben in projecten en activiteiten van SAMAH geparticipeerd, waaronder in jongerenteams, maatjes- en gastouderprojecten, festivals, trainingen, coachingstrajecten en vrijwilligerswerk. De landelijke helpdesk van SAMAH vormde de centrale functie in de organisatie: ruim 1200 jongeren hebben via de helpdesk advies ingewonnen en/of zijn begeleid naar aanleiding van hun vragen, zorgen of klachten. Eind 2009 zag SAMAH zich gedwongen haar deuren te sluiten door het geringe aantal (instromende) alleenstaande minderjarige asielzoekers in Nederland en onvoldoende mogelijkheden voor financiering van activiteiten. Enkele oud-medewerkers en jongeren van SAMAH hebben toen Stichting Vrienden van SAMAH opgericht met als doel het erfgoed van SAMAH te beheren en toegankelijk te houden ten behoeve van de doelstellingen van SAMAH. De stichting beheert sinds 2010 de dossiers van jongeren die in het verleden verbonden zijn geweest aan de helpdesk van SAMAH en onderhoudt een netwerk van voormalige AMA's. Daarnaast wordt Vrienden van SAMAH met enige regelmaat gevraagd door vluchtelingenorganisaties om praktijkgericht onderzoek te verrichten of bij te dragen aan methodiekontwikkeling op het gebied van empowerment van jonge asielzoekers en vluchtelingen.

Zie voor meer informatie over Vrienden van SAMAH: www.vriendenvansamah.nl